



Museu del Ter  
MNACTEC



#museudelter #MANLLEU

Museu del Ter Plaça de les Dones del Ter, 1  
08560 - Manlleu - T 938515176  
info@museudelter.cat  
www.museudelter.cat

# CAUSA CRIMINAL

## ELS FETS DE MALARS DE 1853

Anàlisi de la "Causa criminal formada por riñas ocurridas entre los trabajadores de las fábricas de Malars"



Núria Sadurní Puigbò  
Irene Llop Jordana



## ELS FETS DE MALARS DE 1853

Anàlisi de la "Causa criminal formada por riñas ocurridas entre los trabajadores de las fábricas de Malars"

Núria Sadurní Puigbò  
Irene Llop Jordana



Museu del Ter  
MNACTEC

Ajuntament  de Manlleu

 Generalitat de Catalunya  
Departament  
de Cultura

Correcció: Consorci per a la normalització lingüística

Disseny: StudiDF

ISBN 978-84-09-38523-2

Gener de 2022

SUMARI

AGRAÏMENTS ..... 7

INTRODUCCIÓ ..... 8

LA FONT: el procés conservat a l'ABEV ..... 11

LA FÀBRICA I COLÒNIA de Malars a mitjan segle XIX ..... 14

ELS FETS DE 1853 ..... 20

LES CAUSES, segons els protagonistes ..... 31

ELS FETS DE MALARS en el seu context ..... 38

UNA FONT extraordinària ..... 47

A TALL DE REFLEXIÓ ..... 68

BIBLIOGRAFIA ..... 72

ANNEX. Índex onomàstic de les persones documentades  
a l'expedient de la Causa General ..... 75

## AGRAÏMENTS

L'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic conserva entre els seus fons un expedient que ens transporta a Malars a mitjan segle XIX. El seu arxiver, Rafel Ginebra, ens va advertir de la seva existència en saber que estàvem treballant la història de Vilagelans i de Malars. Des d'aquí li volem expressar el nostre agraïment i el volem fer extensiu a la resta d'arxius que hem consultat perquè sempre ens han donat totes les facilitats possibles: l'Arxiu Municipal de Roda (AMT), l'Arxiu Municipal de Gurb (AMG), l'Arxiu Municipal de Vic (AMV), l'Arxiu Municipal de Manlleu (AMM) i als seus arxivers David Molet, Francesc de Rocafiguera, Imma Franquesa i Empar Costa.

Gràcies també als amics de l'Arxiu de Memòria Històrica de Roda de Ter que, un cop més, han fet possible mostrar en imatges el que explicaven els documents i ens han permès traslladar-nos a un Malars que ja no existeix.

No volem acabar els agraïments sense reconèixer al Museu del Ter, al seu director, Carles García, i al tècnic de patrimoni Pere Casas, el suport rebut durant tot el procés i el fet de donar-nos la possibilitat de publicar digitalment aquest llibre.

Finalment, volem dedicar aquest treball a totes les persones que van treballar a Malars i a les que hi van viure, gent anònima que, des dels inicis de l'aventura industrial del molí que es va convertir en establiment fabril fins al tancament de la fàbrica, va ser testimoni de la vida i el treball en una de les primeres colònies del Ter. Gràcies, sempre, pel vostre llegat.

Poder, queriendo darlos las voces de à matar los forasteros, se arrojaron sobre el testigo y demandante y se les dio de garrotazo, sin mediar ni haber mediado la mas minima cosa.

Preguntado: Por que motivo dieron aquellos las voces de à matar los trabajadnes.

Dijo: Fue lo ignora pero que nada habian tenido que decir del declarante y demas.

Preguntado: Si entre los trabajadnes forasteros y los de Roda, median algunos motivos de enemistad, en cuyo caso expone el origen.

Dijo: Fue no lo creé. Lo unico que podria haber es la parte de envidia o mala voluntad en que los trabajadnes del pais tienen à los forasteros, que es lo que siempre ha existido, pero jamas se habia llegado hasta el estremo de demostrarlas de la manera con que ahora se han hecho.

Preguntado: Si el declarante y demas, al ser acometidos trataron de defenderse

# INTRODUCCIÓ

L'any 2015, durant la investigació que vam portar a terme pel Museu del Ter i l'Ajuntament de Gurb i que culminaria amb la publicació de la monografia *Malars: de molí fariner a colònia industrial*,<sup>1</sup> ja havíem documentat uns greus enfrontaments entre els treballadors d'aquesta fàbrica que havien acabat amb diverses persones ferides i amb contusions, l'any 1853.<sup>2</sup> La informació procedia d'una notícia publicada al diari *El Ancora* del 29 de juliol d'aquell mateix any però, malauradament, era molt breu i no permetia refer cap aspecte del conflicte.

Ara, però, gràcies a la localització del procés judicial instruït arran d'aquest esdeveniment, és possible reconstruir amb força fiabilitat què va passar aquell llunyà mes de juliol de l'any 1853 a la fàbrica de Malars. O, més concretament, a les *fàbriques* de Malars, ja que en aquell moment –mitjan segle XIX– hi havia en aquesta devesa entre el Ter i el Gurri dues naus o *quadres*, tal com se les esmenta en el document, clarament diferenciables: una dedicada al tissatge i l'altra, a la filatura.

El valor excepcional d'aquesta font no és només que expliqui un episodi de violència en aquesta etapa primerenca de la industrialització a la conca del Ter - ja n'hi ha d'altres de documentats en aquest període-, sinó també el fet que es conservi la integritat del procés. Parlem d'un document de més de 200 folis en el qual es recullen, amb tota mena de detalls, les diferents fases de la instrucció, i que afecta de forma directa, ja sigui com a testimonis, pèrits o bé encausats, a prop d'un centenar de persones<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Llop, Sadurní, *Malars. De molí fariner a colònia industrial*. Arran de la publicació del llibre el Museu del Ter va habilitar una galeria d'imatges en línia que és accessible des de museudelter.cat/malars/

<sup>2</sup> *El Ancora. Diari religioso-social, económico-administrativo, literario, mercantil, de noticias y avisos* era un diari conservador i catòlic que es publicà a Barcelona entre 1850 i 1856.

<sup>3</sup> Per tal de facilitar la comprensió de l'article, hem inclòs a la part final un índex antroponímic on consten el nom i les dades que coneixem de totes les persones implicades en el procés.

471

EL ANCOR.

alguno. hoy termina el disgusto de descubrir un espantoso homicidio perpetrado el medio dia del Domingo último. He aquí el hecho según todas las versiones más acreditadas. Estaba saliendo de esta ciudad un negociante con un berruco cargado dirigiéndose al pueblito hacia el puente de Vilomara; y al llegar a un sitio solitario conocido con el nombre de *Pont-foradat* distante una hora de esta ciudad, de repente fué acometido inesperadamente por dos hombres que se presume son hermanos y lo seguían de lejos, los cuales a mas de infundirle cuatro heridas mortales, le degollaron inhumanamente. El uno de los agresores huyo precipitadamente sin que todavia se haya podido averiguar su paradero: el otro que estaba de incógnita en una casa tomada al regreso a ella; empero al observar sus amos muchos rictos de sangre en la ropa de su criado, y sobre todo al verle tan pálido y aturado, al momento sospecharon que era autor o cómplice en el horrible asesinato que acababa de cometerse, según lo manifestó por una mujer que iba acompañada a la víctima hasta que la elevaron sus verdugos: entonces movida aquella de cierto terror secreto, a la verdad muy fundado, prosiguió sola su camino. Por lo demás el presunto reo fué desde luego asegurado por los habitantes de la referida casa y entregado al tribunal de primera instancia de este partido judicial, donde se instruye con actividad el correspondiente sumario a fin de que la vindicta pública quede satisfecha.

De algunos días a esta parte son frecuentes los robos de fruta y hortaliza de que se quejan con razón los laboriosos labradores de esta ciudad y su radio.

En la semana anterior una mano vengativa puso fuego a las gavillas de trigo hacinadas en una era de un pueblo vecino, privando en un instante al dueño de la mies del fruto de sus sudores acuíles, y bendiciéndolo en la oscuridad y desconcielo. ¡Cuán cierto es que religiosa la moral pública, se relaja a la vez el mar estorbo de los vicios sociales!

Los incendios se suceden a menudo en esta población. A la vez de esta tarde ha ocurrido otro en la fábrica llamada de *las fontetas*. Afortunadamente se ha logrado extinguirle en breve, merced a la pronta asistencia de los vecinos y de la compañía de bomberos organizada e instruida por el inteligente director de la de esta capital D. Antonio Rovira y Trias.

Vick 27 de junio

(De nuestro correspondiente.)

Corre por esta ciudad la noticia de que el señor D. Eleuterio Junotorena, a quien S. M. habia elegido para obispo de esta diócesis, ha renunciado tambien. Ya es el segundo que renuncia este puesto, frustrando los votos de quienes le venían un nuevo pastor. Muy satisfactorias eran las noticias que se tenían, de las bellas prendas del señor agraciado; pero no habia por lo visto el consuelo de poseerle, y se prolongara por mas tiempo una vacante, que durara ya desde el marzo del año pasado.

Continua el calor en un grado bastante sensible; hoy el termómetro ha estado a los 20 sobre zero.

Igualmente sigue la tranquilidad, y no fué de trascendencia alguna el hecho acaecido a mediados del corriente en la fábrica de Malars, en que algunos trabajadores fuéron: hubo algunas heridas y contusiones, de las que felizmente progresa muéltre ha resultado, como se lema.

## DIARIO CRISTIANO.

SANTA BEATRIZ, virgen y mártir. — Fué esta Santa hermana de los insignes mártires Simplicio y Faustino, todos los cuales profesaban la fe de Jesucristo en tiempo en que los emperadores Diocleciano y Maximiano perseguían con insano furor a los cristianos. Santa Beatriz, educada en su casa con pacífica quietud ocupada en ejercicios piadosos, santos y caritativos, cuando sus dos hermanos sufrieron martirio por coalesar a Jesucristo, y luego de haber segurado sus cuerpos se refugió en la casa de una virtuosa viuda llamada Lucina, donde estuvo por espacio de siete meses continuando con sus santos ejercicios. Finalmente presa y nequeándose con heroica constancia a sacrificiar a los idólos, alcanzó la corona del martirio en 20 de julio a principios del siglo IV.

SANTA MARTA, virgen. — Fue hija de nobles y ricos. Su Leona que refiere como Cristo fue hospedado de Santa Marta que era hermana de Maria Magdalena y de Lazaro. Hijo de Jesucristo su doctrina de viva voz, y despues de su ascension a los cielos Sta. Marta con una criada suya llamada Marcella edificó un monasterio fuera de poblado, donde vivió y murió en paz.

Hoy toca la Iglesia de Sta. Marta, virgen, con rito semidoble y color blanco, haciendo conmemoracion de la octava de S. Jaime Apóstol y de los santos mártires Felix, Simplicio, Faustino y Beatriz.

## FUNCIONES DE MIESIA.

Prosperemos dias de gracia al agrado Corazon de Jesus en la Iglesia de la Providencia de Gurb, al amanecer, con oposicion del Santísimo y Vermon.

—Continúa en la parroquia de Bien los dias de

Aquesta complexitat del procés lògicament en dificulta l'anàlisi, com ho fa el poc coneixement que tenim encara, en molts aspectes, del context en què té lloc aquest esclat de violència. El fet que presentem la investigació sobre un únic document -encara que en moments puntuals puguem recórrer a altres fonts- també en limita, lògicament, les conclusions. No obstant això la singularitat d'aquest procés mereixia presentar-lo, encara que fos sumàriament, i posar-lo a disposició dels investigadors i especialistes.

Hem estructurat aquest treball diferenciant, molt clarament, els capítols que beuen directament de les informacions recollides en el procés dels que parteixen de l'anàlisi en la seva conjuntura històrica. En primer lloc hem descrit pròpiament el document amb totes les seves parts per tal de clarificar d'on procedeixen les informacions extretes. A continuació passem a descriure la situació de les fàbriques de Malars en el moment en què va tenir lloc la batussa. Un cop explicat l'escenari, narrem els enfrontaments a partir dels testimonis del judici, incloent, també, les possibles raons que justifiquen l'esclat de la violència, segons els seus protagonistes. Un punt de vista que pensem que resulta de vital importància per entendre el rerefons de l'episodi, tot i la indubtable manca d'imparcialitat dels implicats. Seguidament analitzem el document en el context dels primers anys de la industrialització en aquesta àrea geogràfica, valorant les dades que aporta sobre aquest procés en una etapa tan primerenca del desenvolupament industrial. I, finalment, abans de les reflexions finals, explorem totes les informacions que ens aporta el document, de forma indirecta o tangencial, sobre l'evolució de les fàbriques i la colònia de Malars i que ens ajuden a completar el que fins ara sabíem d'aquest important centre fabril.

Cal dir que el procés no és únicament una descripció, fil per randa, dels aldarulls, sinó que permet fer també la radiografia d'una societat en transformació, amb una problemàtica econòmica i social de fons que va molt més enllà d'un enfrontament puntual. En aquest treball resseguim només algunes de les múltiples línies de recerca que la font planteja, amb l'objectiu de contribuir a obrir noves vies d'investigació que permetin seguir ampliant el coneixement sobre aquesta primera industrialització de la conca mitjana del riu Ter, durant la primera meitat del segle XIX.

## LA FONT: el procés conservat a l'ABEV

L'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV) custodia el fons de la Vegueria de Vic, que conserva la documentació produïda per la cúria del veguer i de l'estructura que la va succeir, la cúria del corregiment de Vic.<sup>4</sup> Un dels expedients que preserva és la causa criminal "formada por riñas entre los trabajadores de las Fábricas de Malars término jurisdiccional de Gurb al anochecer del día 13 de julio y amenazas de muerte", instrüit pel Jutjat número 1.

Les diligències d'ofici que inicien l'expedient daten del 14 de juliol de 1853 i acaben el 23 de novembre del mateix any. Tot plegat, l'expedient de la causa criminal està format per 223 folis cosits, escrits en castellà i en un bon estat de conservació. La singularitat del document ve donada pel fet que s'ha conservat la causa completa, de manera que coneixem la instrucció de tot el procés fins a la sentència.

El cas s'inicia amb un ofici de l'Ajuntament de Roda de Ter al Jutjat de Vic (f. 1-2). A partir d'aquest moment comença la instrucció del cas, la fase d'investigació durant la qual es prepara l'acusació a partir de les proves i vestigis que es recullen (f. 3r-150v). La instrucció compta amb les declaracions de diversos metges i cirurgians, que actuen com a pèrits designats pel tribunal, sobre l'estat de salut dels ferits durant la baralla, així com de les declaracions de dos sastres que analitzen la roba dels ferits en els enfrontaments. Els plecs de la causa inclouen les declaracions dels 39 testimonis, amb alguna ampliació posterior. Els rectors de la parròquia de Sant Pere de Roda i de Sant Martí d'Avià, d'on procedeixen els imputats, n'aporten certificats de baptisme. S'hi inclouen també els certificats que donen fe que els encausats no tenen antecedents penals; la declaració dels acusats és la confessió dels càrrecs. Finalment, durant tot el procés

<sup>4</sup> Tot i que la documentació s'acaba arran de la supressió del sistema de corregiment i la creació de les províncies (1833), l'estructura judicial derivada dels corregiments va tenir continuïtat fins que es va consolidar l'organització de l'administració judicial moderna a Vic (1854). Més informació del fons i l'arxiu a Ginebra, "Els arxius de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic".

*Legajo 133* *Diciembre.*  
VICH. AÑO 1853.

## Serie criminal de 1853.

NUM.º 76.

# CAUSA CRIMINAL

*formada por rixas ocurridas entre los trabajadores de las Fábricas de Malgars, termino jurisdiccional de Gurb al anochecer del día 13 de Julio; y amenazas de muerte.*

*contra*

*Estevan Molins (a) Carder, Ramon Fontseré,  
su hijo, José Canudas, Lorenzo Canudas, (a) Batlle  
Estevan Soler (a) Esteve de cal Avi, Bruno Fidal  
y Lorenzo Santacru (a) Pitoma.*

**JUZGADO DE 1.ª INSTANCIA.**

**SALA 1ª**

**ESCRIBANÍA DE CÁMARA**

DE

D. Hipólito de Fidal.

**AGUARRO**

D. Fran.º J.º de San

*[Firma]*

es recullen els oficis, diligències, actes, notificacions i providències que permeten dur a terme la instrucció del procediment.

Un cop obtinguda tota aquesta informació, es passa al promotor fiscal, càrrec que actualment equivaldria al del fiscal judicial (f. 152r-188v). Aquesta part de l'expedient està separada de la instrucció per uns folis en blanc, i comença amb un foli que conté una lletra B majúscula al centre del full. En aquesta fase es nomenen advocats i preparadors per als denunciats, i s'exposa l'acte de la defensa. Segueixen uns apartats separats entre ells per uns folis en blanc: ratificacions de 10 testimonis (f. 194r-200v) i les declaracions de tres testimonis anteriors (f. 201r-205v).

La resolució judicial arriba amb la sentència del jutge (f. 216r-218r), que la defensa recorre presentant la corresponent apel·lació (f. 222r-v) i "se remite la presente causa criminal compuesta por 223 folios a S. E. la Audiencia Territorial del Principado".

## LA FÀBRICA I COLÒNIA de Malars a mitjan segle XIX

Malars és una de les nombroses colònies industrials dedicades al tèxtil que des del segle XIX es documenten a la conca mitjana del Ter, si bé és una de les més singulars, tant per la ubicació –en una devesa delimitada pels rius Ter i Gurri– com per l'antiguitat, ja que és una de les primeres experiències colonials a tot Catalunya. A més, va ser una de les fàbriques de riu d'aquesta àrea que va estar activa durant més anys, ja que va estar en funcionament des de la dècada dels anys 20 del segle XIX fins a finals del segle XX. Tot i que pertany al terme municipal de Gurb, es troba molt a prop de dues de les poblacions més industrialitzades de la conca del Ter com són Roda de Ter i Manlleu.

Els orígens de la fàbrica de Malars es troben a principis del segle XIX quan Gaspar Molas i Font convertí un antic molí fariner i draper en una fàbrica tèxtil pionera a la comarca.<sup>5</sup> De fet aquest establiment va ser un dels capdavanters de la industrialització a la zona mitjana del Ter, utilitzant de forma innovadora, ja durant el primer terç del segle XIX, la força de l'aigua per fer moure les màquines.

Tot i el revés que va suposar la destrucció de la fàbrica i el molí el 2 de novembre de 1837 en mans dels carlins, el seu propietari d'aleshores, en Josep Molas, optà per buscar socis que l'ajudessin a tornar a posar en funcionament la fàbrica, cosa que aconseguí mitjançant la creació de la Sociedad Molas, Graell y Cía que, a partir de la dècada de 1840, donaria un nou impuls al projecte.

És un procés llarg i difícil que comença a donar els seus fruits a l'entorn de 1850. Així, mentre el 1845 Malars encara es definia com una fàbrica de filats de cotó en decadència, amb només 40 operaris i 12 màquines

mogudes per l'aigua del riu,<sup>6</sup> Pascual Madoz, en el seu viatge per terres d'Osona (entre 1845 i 1850), ens dona una visió d'aquest establiment fabril diametralment oposada. El descriu com un conjunt integrat per dos edificis espaiosos amb algunes cases al seu entorn, amb dos jocs de batans, sis màquines de cardar cotó i d'altres de complementàries, vint màquines de filar cotó amb 240 pues cadascuna, modernes, amb els corresponents rellotges reguladors que modificaven el moviment de les màquines i aconseguen productes de gran qualitat, capaços de plantar



*Vista aèria de finals del segle XX de la fàbrica vella de Malars situada en una devesa entre el riu Gurri, en primer terme, i el Ter, al fons. Als anys seixanta es va construir una nova fàbrica, allunyada del riu per evitar els estralls derivats de les contínues revingudes. Arxiu Josep Maria Quert.*

<sup>5</sup> El 3 de juliol de 1521 Gispert de Malars va obtenir del Batlle General de Catalunya la llicència per establir un molí fariner i bataner a la devesa que acabaria prenent el seu nom, a canvi d'un cens anual de 6 sous. Llop, Sadurní, *Malars...*, p. 25.

<sup>6</sup> AMV, Fàbriques. 30 gener 1845



cara a les produccions estrangeres.<sup>7</sup> En la mateixa direcció, altres fonts assenyalen que el 1850 ja hi treballaven 186 persones: 75 al tissatge i 111 a la filatura; 5.312 pues proporcionaven fil a 60 telers que es movien gràcies únicament a l'impuls de l'aigua.<sup>8</sup>

En aquest període, doncs, Malars viu una etapa d'espectacular creixement, tant pel que fa al nombre de treballadors que, d'acord amb les fonts, podríem xifrar en un significatiu augment del 365% en pocs anys, com pel que fa a la maquinària. D'altra banda també s'evidencia que la producció, ja en aquest moment, era tant de filatura com de tissatge. Una doble aposta que mantindrien els propietaris fins ben entrat el segle XX.



Anagrama de la societat Molas, Graells y Cia. AHCB13387

<sup>7</sup> Comentat a Albareda, "La batalla per l'aigua", p. 157.

<sup>8</sup> Dades que aporta Guillem Graell sobre la fàbrica de Malars en la seva *Estadística de 1850. Historia del Fomento del Trabajo nacional* (1911), recollida per Joaquim Albareda en el llibre *La industrialització a la Plana de Vic*, p. 87.

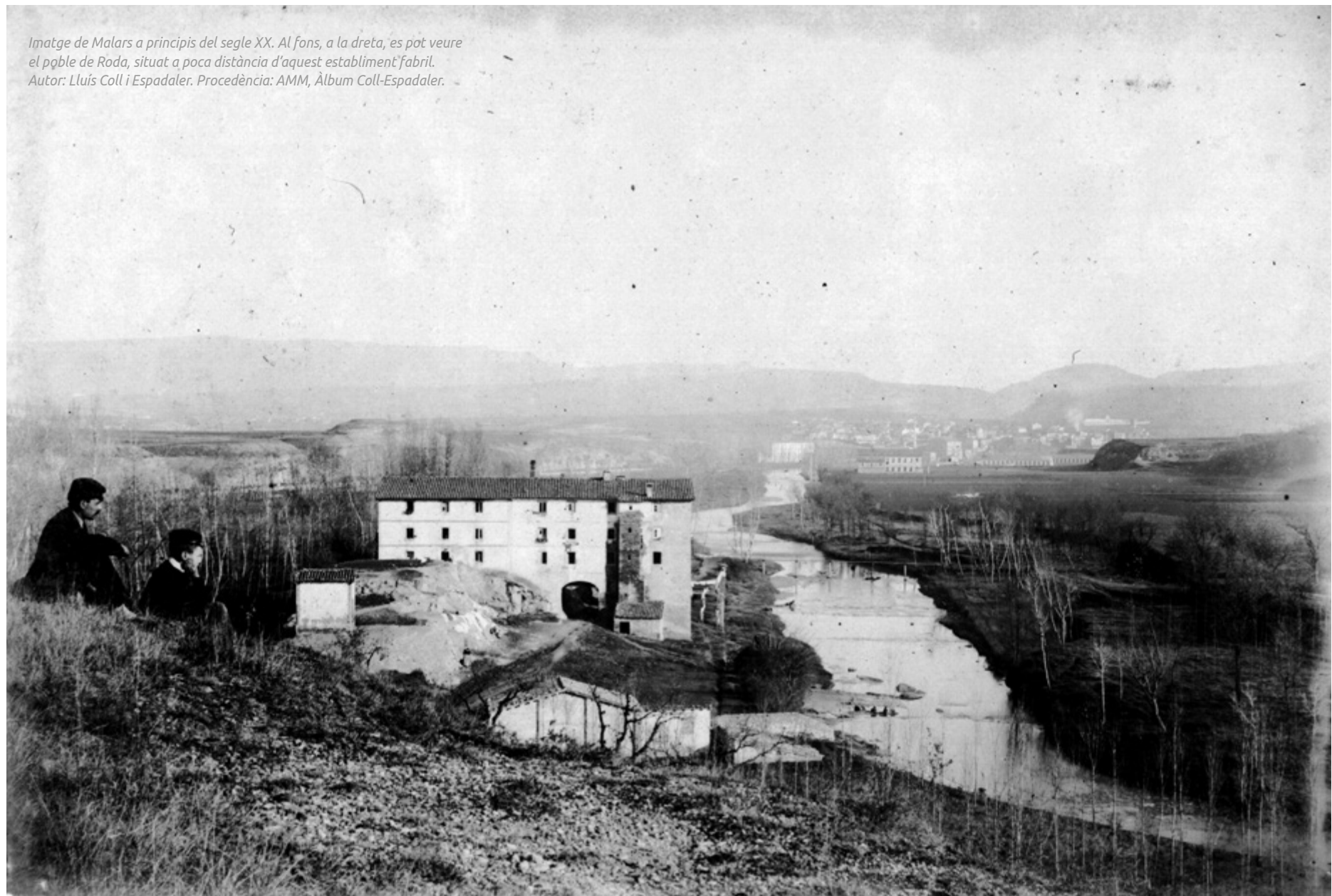
És precisament en aquesta etapa de profunda transformació de les fàbriques i la colònia de Malars que cal situar el procés sobre els aldarulls que analitzem. Un moment d'expansió que es traduí també en el creixement de la colònia. El reduït nombre d'habitatges, que ja es documenta cap al 1833, prendria més volada arran de les reformes posteriors a la destrucció per part dels carlins. Així, l'any 1852 quan el pintor barceloní Josep Arrau i Barba (1802-1872), professor de l'Escola de la Llotja de Barcelona, descriu la fàbrica i colònia de Malars en un article publicat per parts a *La Gazeta*, ja esmenta una *petita població* al costat de les fàbriques.<sup>9</sup>

Per tenir més dades de la gent que va néixer, es va casar o va morir en aquesta *petita població* a la primera meitat del segle XIX hem de consultar els llibres de baptisme, matrimonis, compliments pasquals i defuncions de la parròquia de Granollers de la Plana, a la qual pertany Malars. També el Registre Civil de l'Arxiu Municipal de Gurb (AMG), que és molt primerenc i s'inicia a mitjan segle XIX (naixements, matrimonis i defuncions), resulta de gran utilitat. Val a dir que fins a 1830 la informació fa referència al molí i el mas que hi havia a la devesa, però a partir d'aquesta data ja es parla de la fàbrica o la casa de Malars. Gracies a les dades obtingudes, sabem que l'any 1847 van combregar 48 persones (17 famílies) i l'any 1858 la llista ja arriba a les 84 persones (21 famílies). Aquest seria el nombre de les persones que hi vivien i hi treballaven, però també cal tenir en compte que hi havia persones de poblacions veïnes que cada dia es desplaçaven des del seu poble fins a la fàbrica per anar-hi a treballar.<sup>10</sup>

Cal destacar que l'estreta relació d'aquest establiment fabril amb les veïnes poblacions de Roda de Ter i Manlleu fa que també es conservin, en els seus arxius municipals, algunes informacions d'interès sobre Malars. Aquests nuclis amb una important tradició industrial aporten mà d'obra a la fàbrica i esdevenen els pobles "de referència" per als treballadors establerts a la colònia, més que no pas Gurb amb el seu característic poblament rural dispers.

<sup>9</sup> L'article titulat *De un viage por la alta montaña de Cataluña durante el verano de 1852*, publicat per parts, narra la visita de l'artista a Malars, acompanyat per dos dels seus propietaris. La primera part d'aquest viatge es publicà en el número 2823 de *La Gazeta* però la part referent a la fàbrica de Gurb apareix publicada en el número 2825.

<sup>10</sup> Llop, Sadurní, *Malars...*, p. 55-59.



*Imatge de Malars a principis del segle XX. Al fons, a la dreta, es pot veure el poble de Roda, situat a poca distància d'aquest establiment fabril. Autor: Lluís Coll i Espadaler. Procedència: AMM, Àlbum Coll-Espadaler.*

## ELS FETS DE 1853

Es diferents testimonis recollits a l'expedient del judici permeten reconstruir amb una relativa fidelitat els fets que van tenir lloc a les fàbriques de Malars els dies 13 i 14 de juliol de l'any 1853, i que van enfrontar un grup d'obers *del país* –tal com s'anomena els de Roda a la documentació– amb els obrers arribats del Berguedà i el Bages, que apareixen esmentats al document com els *forasters*.

El testimoni d'en Llorenç Ros, treballador de Malars de 33 anys, ens dona més dades sobre la procedència dels nousvinguts:

**“Preguntado: Cuales son los trabajadores forasteros?”**

**Dijo: Que estos son los que proceden de Avià, Caserras, Sellent y Berga.”<sup>11</sup>**

I també sobre qui integra el bàndol autòcton, que segons ell està format per **“todos los trabajadores procedentes de Roda, incluidas algunas mujeres y muchachos”**.<sup>12</sup>

Podem deduir el que va passar entre aquests dos grups de treballadors a partir de les declaracions. Sembla que el detonant dels enfrontaments va ser una petita enganxada entre dos obrers la mateixa tarda del dimecres 13 de juliol, cap a les 5 de la tarda. Una brega esporàdica que faria esclatar la tensió latent entre els dos col·lectius.

Els protagonistes d'aquesta picabaralla són el rodenc Llorenç Vilanova, conegut com *el fill del Coix de Roda*, i els germans Josep i Llorenç Canudas, naturals d'Avià i residents a Malars. Tot comença, aparentment, quan en Vilanova, que torna de berenar, es creua en un passadís de les fàbriques amb en Josep Canudas, conegut com en *Josep d'Avià*, i, segons ell afirma, en to “d'amistat”, li passa la mà per la cara i l'esquena i li clava un cop amb el peu, “tratando de hacer broma”.

<sup>11</sup> ABEV, AVV, Processos criminals, 1853/1. Declaració d'en Llorenç Ros. Foli 27 r.

<sup>12</sup> Declaració d'en Llorenç Ros. Foli 26 v

Aleshores el germà d'en Canudas, en Llorenç, que anava amb ell, convençut que s'estaven barallant de veritat, venta una bufetada a en Llorenç Vilanova. En aquell moment, però, la sang no va arribar al riu gràcies a l'aparició del majordom dels telers mecànics, en Francisco Rabella, que va separar els contrincants i acabà posant pau.<sup>13</sup>

No es documenta cap altre incident fins a l'hora de plegar de la feina, a les 8 del vespre. En aquell moment, quan els treballadors de la quadra dedicada al tissatge, majoritàriament forasters establerts a la colònia, pleguen, es troben que els esperen un grup de treballadors de Roda a la porta de la nau, davant de la zona on s'estenen les peces, que els amenacen tot cridant **“a matar forasters”**. Tot seguit es produeixen uns violents enfrontaments, a cops de garrot i de pedra, en els quals participa un nombre indeterminat de gent, que va de la vintena<sup>14</sup> a la seixantena,<sup>15</sup> en funció de qui contesti les preguntes del jutge instructor.

Els atacants eren, segons un dels declarants: **“los trabajadores de Roda, entre los cuales se veían en conjunto tropel a varias mujeres y muchachos de corta edad”**.<sup>16</sup>

Alguns testimonis també destaquen la presència d'un grup de veïns de Roda que, des de l'altra banda de la palanca que permet creuar el riu Gurri cap a la fàbrica, se sumaven als crits de **“a matar forasters”**.<sup>17</sup>

En aquesta part de Malars és on sembla que l'enfrontament és més cruent:

**“Al Fontserè lo vió en la palanca frente la fábrica de Malars, que facilita el paso a esta, al cual le pidió si le haría el favor de liarle un pañuelo en la espalda y le dió de contestación que no podía porque también estaba herido.”<sup>18</sup>**

El que parla és un dels cinc treballadors de Roda que resulten ferits de diversa gravetat, a causa de la disputa. A tots se'ls evacua cap al poble per tal que rebin atenció mèdica. Es tracta de Francisco Sangles, Joan Fontserè, Joan Tió, Llorenç Vilamala i Fernando Baucells.<sup>19</sup>

<sup>13</sup> Ídem

<sup>14</sup> Declaració de l'Esteve Molins. Foli 57 r.

<sup>15</sup> “Dijo que al salir de la fábrica sólo observó que había un grupo como de sesenta personas trabajadores de las fábricas, que estaban riñendo”. Declaració de Llorenç Santacreu, àlies Pitansa. Foli 69 r.

<sup>16</sup> Declaració de Ramon Soler. Foli 51 r.

<sup>17</sup> “Oyó decir que en la parte opuesta de la palanca había algunos de Roda” Declaració de Josep Parcerissa. Foli 31 r.

<sup>18</sup> Declaració de Francisco Sangles. Foli 19 v.

<sup>19</sup> Per a més informació sobre la seva identitat, consulteu l'annex

## OBRERS FERITS EL 13 DE JULIOL

**Francisco Sangles**

Natural i resident a Roda. 23 anys. Solter. Filador. Presenta dues ferides fetes, d'acord amb el diagnòstic dels cirurgians que l'examinen, amb un instrument tallant. La gravetat de les ferides i la pèrdua de sang van fer patir per la seva vida, raó per la qual se li va administrar el viàtic.

**FERIT GREU****Fernando Baucells**

Natural i resident a Roda. 17 anys. Solter. Teixidor.<sup>20</sup> Té una contusió a la part superior del cap que ha requerit sutura i que, segons els cirurgians, ha estat feta amb un objecte contundent.

**FERIT LLEU****Joan Fontserè**

Natural i resident a Roda. 27 anys. Casat. Ferida a la cuixa dreta feta amb un instrument tallant i punxant.

**FERIT GREU****Llorenç Vilanova,**  
àlies el fill del Coix de Roda

Natural i resident a Roda. 16 anys. Solter. Teixidor.<sup>21</sup> Presenta contusions al cap i una rascada a l'orella esquerra.

**FERIT GREU****Joan Tió**

Natural i resident a Roda. 20 anys. Solter. Teixidor.<sup>22</sup> Dues ferides, una a la cuixa i l'altra a la natja, produïdes per un instrument tallant. El pronòstic en el moment de ser examinat pels cirurgians forenses és reservat.

**FERIT GREU**

<sup>20</sup> No consta en la seva declaració, però en altres punts del sumari s'explica que treballa a les ordres de Francisco Rabella, majordom dels telers mecànics. Foli 38 v.

<sup>21</sup> Tot i que en la declaració no consta com a teixidor, sí que ell afirma en un altre punt que treballa a la mateixa nau que Josep Canudas, la del tissatge.

<sup>22</sup> No consta en la seva declaració però per altres esments que se'n fa es pot deduir que treballava a la quadra del tissatge. Foli 38 v.

Tot i l'evident violència dels enfrontaments, no van durar gaire estona si fem cas del testimoni del majordom de telers mecànics, Francisco Rabella, que explica que el van anar a buscar mentre pescava, cap a un quart de nou del vespre, per advertir-lo que hi havia enfrontaments a la fàbrica i quan ell hi va arribar tot ja estava tranquil:

*“Recibió un aviso como a horas que serían las ocho y cuarto de la noche, de que viniera inmediatamente a esta casa porque los trabajadores entre sí estaban riñendo. En consecuencia se apresuró a venir y cuando llegó, se le dijo que estaba todo apaciguado sin que de un modo positivo pudiera averiguar lo que había mediado”.*<sup>23</sup>

Aquesta calma aparent, però, es trenca l'endemà, 14 de juliol, a primera hora del matí. Un grup de treballadors de Roda, en revenja per les pallisses rebudes pels seus companys la nit anterior, es presenten, a casa del fuster de Malars, l'Antoni Garriga, que també feia funcions de taverna i de botiga de comestibles, i amenacen de mort alguns treballadors forasters que hi estaven esmorzant. Concretament, el desafiament aniria dirigit als germans Ramon i Josep Ricart, a en Josep Parcerissa i a en Josep Font.

Així van ocórrer els fets, d'acord amb el testimoni d'aquest darrer:

*“Cuando esta mañana (eran las ocho y media) salía el declarante de la casa del carpintero de esta fábrica de Malars, al encontrarse cuasi el último de la escalera, se le ha presentada un sujeto, cuyo nombre y apellido ignora, y le ha dicho 'Alto aquí, que habuy habeu de morir', acompañando a estas palabras la acción de abrir una navaja; en cuya atención el declarante ha subido precipitadamente la escalera consiguiendo así dejar ilusorio el intento del agresor.”*<sup>24</sup>

En la mateixa línia hi ha les declaracions de Josep Ricart:

*“Esta mañana cuando al hallarse el testigo junto con su hermano Ramon Ricart, José Parcerissa, José Font en la casa del carpintero en donde almorzando se disponía a salir para dirigirse a su trabajo, cuando bajaban y a la escalera les han acometido navaja en mano algunos trabajadores de este pueblo y no han tenido otro recurso que encerrarse en la casa del carpintero, de dónde han expresado no saldrían si no les aseguraban que no corrían peligro y hasta que vinieran tropas.”*<sup>25</sup>

<sup>23</sup> Declaració de Francisco Rabella. Foli 37 r

<sup>24</sup> Testimoni de Josep Font. Foli 32 r

<sup>25</sup> Testimoni de Josep Ricart. Foli 27 r.

Veiem, doncs, a partir d'aquestes declaracions, que l'intent de revenja no prospera, ja que els que es troben a dins de l'edifici aconsegueixen tancar-se i deixar fora els agressors.

#### OBRERS AMENAÇATS EL 14 DE JULIOL

<b>Josep Ricart</b>	Resident a Malars. 27 anys. Teixidor.
<b>Ramon Ricart</b>	Resident a Malars. 17 anys. Teixidor.
<b>Josep Parcerisa</b>	Resident a Malars. Teixidor.
<b>Josep Font</b>	Resident a Malars. 24 anys. Teixidor.

Encara que són diversos els interrogats que apunten que els atacants portaven navalla, la majoria diuen que ho han sentit a dir. Només dos testimonis identifiquen els agressors i afirmen haver-ne vist un amb el ganivet a la mà, i eleven així la gravetat del delictes d'amenaques a temptativa d'homicidi, encara que el nom d'aquest obrer canviï en les dues declaracions.

El primer testimoni, la Maria Pujol, de 22 anys, neboda del "mesonero" de Roda, explica:

"Que a eso de las ocho de la mañana estaba la declarante en la casa del carpintero Garriga, había visto que subían por la escalera cuatro sujetos conocidos por el Carder, Ramon Aleix, Bruno de Cal ferrer i Esteve de cal Avi; y notando que subían dando gritos y uno de ellos (el de Cal Avi según le parece), navaja en mano".<sup>26</sup>

L'altre testimoni que afirma haver vist una navalla és en Miquel Sobreroca de Rupit, resident a Malars, però en aquest cas no coincideixen en la identitat de qui la portava:

"Dijo que el uno era el conocido por Carder, el otro llamado Bruno, un tal Esteve de cal Avi y otro dicho Aleix. Que los dos primeros fueron los que subían la escalera y el Carder llevaba una navaja en la mano, y los otros dos los vio abajo que estaban reunidos y se juntaron con los demás".<sup>27</sup>

Amb ganivet o sense, el dia 14 no es documenta cap agressió ni ferida. Tot i això, quan a la tarda d'aquest dia es presenta el tribunal de Vic, acompanyat pel comandant militar que havia anat al matí a Malars amb

<sup>26</sup> Testimoni de Maria Pujol. Foli 43 v r

<sup>27</sup> Declaració de Miquel Sobreroca. Foli 110 r-v.

una partida de força armada per portar a terme la instrucció a la fàbrica, poden encara prendre nota dels efectes de la batussa del dia anterior:

"A la llegada del Juzgado a este punto, se han observado algunas manchas de sangre en la como especie de meseta que existe antes de arribar a la palanca que facilita el paso a esta fábrica, habiéndose igualmente notado una regada de sangre desde el principio al fin de dicha palanca y un pequeño charco de lo mismo en el paraje que (...) sirve para estender las piezas."<sup>28</sup>

Com a resultat de les investigacions portades a terme per l'alcalde de Roda, en primer terme, i pel jutge de Vic, es detenen set persones. Tres dels *forasters* -tal com sempre apareixen esmentats als documents- de Malars pels enfrontaments del dia 13 al vespre i quatre treballadors *del país* per les amenaces de mort del dia 14 al matí.

#### OBRERS ACUSATS PELS ALDARULLS DEL 13 I EL 14 DE JULIOL

<b>Josep Canudas i Bonet</b> àlies Josep d'Avià	Natural d'Avià i resident a Malars. 24 anys. Solter. Teixidor.
<b>Llorenç Canudas i Bonet</b> àlies Batlle	Natural d'Avià i resident a Malars. 19 anys. Solter. Teixidor.
<b>Llorenç Santacreu</b> àlies Pitansa	Natural de Sallent i resident a Malars. 31 anys. Casat. Teixidor.
<b>Esteve Molins i Mirambell</b> àlies Carder	Natural d'Olot i resident a Roda. 39 anys. Casat. Filador.
<b>Ramon Fontserè i Vila</b> àlies Aleix	Natural i resident a Roda. 22 anys. Solter. Filador.
<b>Bruno Vidal i Malet</b>	Natural i resident a Roda. 19 anys. Solter. Teixidor.
<b>Esteve Soler i Torrent</b> àlies Esteve de ca l'Avi	Natural i resident a Roda. 19 anys. Solter. Teixidor.

Als tres primers (els germans Josep i Llorenç Canudas i Llorenç Santacreu) se'ls acusa d'haver estat els autors de les ferides rebudes pels cinc obrers de Roda. Mentre que als quatre restants (els rodencs Esteve Molins, Ramon

<sup>28</sup> Foli 35 r-v

Fontserè, Bruno Vidal i Esteve Soler) se'ls imputa un delict de d'amenaces de mort i de temptativa d'homicidi contra quatre treballadors forasters.

Un cop acabada la instrucció, escoltats els testimonis presencials i els dictàmens dels cirurgians i sastres que actuen com a pèrits especialitzats, es dicta sentència absolutòria pels tres acusats d'haver apallissat els treballadors de Roda el dia 13 a la nit i es condemna els quatre treballadors de Roda a penes de 4 anys de presó menor, amb la pertinent suspensió de tot càrrec i dret polític mentre duri la condemna i l'obligació de costejar les despeses del judici.

El procés inclou el recurs presentat per la defensa dels quatre joves de Roda, en què es demana que se'ls retirin els càrrecs basant-se, d'una banda, en el fet que els obrers forasters amenaçats el 14 de juliol al matí (Josep i Ramon Ricart, Josep Parcerisa i Josep Font) no han reconegut cap dels acusats com a autors de les amenaces i han incorregut a més en múltiples contradiccions, inexactituds i, fins i tot, falsedats.<sup>29</sup> Per aquest motiu es demana que ratifiquin les seves declaracions. D'altra banda, la demanda retreu la poca credibilitat i objectivitat dels testimonis que han declarat en contra dels condemnats. Especialment en el cas de dos, els ja esmentats Maria Pujol i Miquel Sobreroca,<sup>30</sup> que són els únics que afirmen haver reconegut els autors de les amenaces. A la primera se la qüestiona pel fet de ser la promesa d'un dels acusats del Berguedà, en Josep Canudas, i al segon, pel fet de pertànyer al grup dels treballadors forasters ja que viu a la colònia, encara que en aquest cas Sobreroca sigui natural de Rupit. A tots dos se'ls retreu l'odi als de Roda i també el fet que no es posin d'acord en les acusacions:

*“Infunden sospechas de parcialidad los dos testigos: la Maria Pujol por sus relaciones amorosas con uno de los encausados forasteros, y el Miquel Sobreroca por ser otro de los forasteros y profesar todos odio y rencor a los del país.”*<sup>31</sup>

L'advocat de la defensa expressa perplexitat davant el pes que es dona al seu testimoniatge *“ya por sus sospechas de parcialidad, ya porqué están en abierta contradicción consigo mismos, ya porqué de sus declaraciones no se desprenden ni amenazas de muerte ni mucho menos tentativa de homicidio”*.<sup>32</sup>

<sup>29</sup> Josep Ricart. Fol. 27 v; Ramon Ricart. Foli 49 r; Josep Parcerisa. Foli 30 v; Josep Font. Foli 31 i 32

<sup>30</sup> Declaració de Miquel Sobreroca. Foli 109 v.

<sup>31</sup> Foli 172 v.

<sup>32</sup> Foli 172 v.

Per aquesta raó demana que s'absolguin els acusats, de la mateixa manera que s'havia fet amb els tres forasters acusats d'agredir els rodencs, els quals s'havien alliberat amb l'argument que els testimonis que es presentaven en contra seva no eren objectius.<sup>33</sup>

Una altra línia d'actuació de la defensa és demostrar que els acusats es trobaven en un altre lloc quan van ocórrer les presumptes amenaces a la casa del fuster, mitjançant l'aportació de deu testimonis de treballadors *del país* entre els quals destaca un dels majordoms, en Francisco Molas, que també és l'únic dels propietaris de Malars que hi treballa.<sup>34</sup>

#### TESTIMONIS APORTATS PER L'ADVOCAT DE LA DEFENSA

<b>Francisco Molas</b>	Fabricant. Veí de Gurb. 26 anys.
<b>Maria Bausells</b>	Muller d'en Meliton Bausells. Filadora. 22 anys. Germana d'Esteve Soler.
<b>Josep Portet</b>	19 anys.
<b>Jaume Fontserè</b>	28 anys. Gurb.
<b>Ramon Arqués</b>	Filador. Veí de Roda. 23 anys.
<b>Miquel Solà</b>	Filador. Veí de Roda. 22 anys.
<b>Miquel Casacuberta</b>	Filador. Veí de Roda. 19 anys.
<b>Miquel Mayol</b>	Teixidor. Veí de Vic. 24 anys.
<b>Josep Altarriba</b>	Filador. Veí de Manlleu. 39 anys.
<b>Joan Torrent</b>	Filador. Veí de Roda. 36 anys.

Finalment, però, cap d'aquests arguments acaba de convèncer el jutge. Es desestima la presumpta manca d'objectivitat dels dos únics testimonis que aportaven la identificació dels acusats i no es tenen en compte les declaracions dels testimonis de la defensa.

Tampoc les ratificacions de les declaracions dels treballadors forasters amenaçats aporten noves dades ni comporten canvis en la sentència, encara que resulten força curioses les dificultats amb què es troba la defensa per obtenir-les. De fet, els cinc treballadors als quals es demana

<sup>33</sup> Foli 161 r

<sup>34</sup> Del foli 194 al 200.

Juan Miquel	Vich	3 Julio	id.	id.	id.	J. Juan <sup>o</sup> Peris
Juan Miquel	Vich	8 id.	id.	id.	id.	J. Juan <sup>o</sup> Peris
Mariano Gual	Vich	10 id.	id.	id.	id.	J. Juan <sup>o</sup> Peris
Antoni Gual	Vich	13 id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Juan Miquel	Vich	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Diego Molins	Soba	15 id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Juan Ferrer	Soba	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Esteban Soler	Soba	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Juan Vidal	Soba	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Lorenzo Canudas	Soba	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
José Canudas	Soba	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Lorenzo Santacreu	Soba	id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Antonia Jordá	Soba	21 id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Juan Vives	Soba	24 id.	id.	id.	id.	J. Ant <sup>o</sup> Lluís
Juan Oliva y Moratona	Vich	26 id.	id.	id.	id.	J. Juan <sup>o</sup> Peris
Juan Quintana y Stanger	Soba	27 id.	id.	id.	id.	J. Juan <sup>o</sup> Peris
Juan Castells	Soba	3 Agosto	id.	id.	id.	J. Juan <sup>o</sup> Peris

p) } lletre en llibertat en 6 d'Agost de 1854 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 31 d'Oct de 1853 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 13 de Julio de 1853 lletre condenada para lletre en llibertat en 15 de Julio de 1854 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 12 de Julio de 1853 per orden superior  
 p) } lletre en llibertat en 15 de Agosto de 1853 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 15 de Marzo de 1854 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 2 de Agosto de 1853 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 27 de Agosto de 1853 per orden del Sr. Juez  
 p) } lletre en llibertat en 10 de Agosto de 1853 per orden del Sr. Juez

Els acusats, que apareixen esmentats a la banda esquerra, van entrar a la presó de Vic on van estar empresonats durant 9 mesos. A la dreta hi apareix l'anotació que explica que van ser posats en llibertat el 15 de març de 1854. AMV. Llibre d'entrada i sortida de presos 1851-1868, f. 9r.

la ratificació - Llorenç Ros, encarregat de la quadra del tissatge i els quatre amenaçats, Josep i Ramon Ricart, Josep Parcerissa i Josep Font abandonen la colònia i la fàbrica de Malars durant les setmanes posteriors a l'inici del procés.

Encara que en aquell moment era molt habitual que els obrers canviessin constantment de fàbrica a la recerca de noves oportunitats laborals no deixa de ser sorprenent que siguin precisament els responsables directes de la condemna dels rodencs els que marxin de forma sobtada de Malars i que ho facin per instal·lar-se lluny de la conca mitjana del Ter. Així sabem, pels requeriments portats a terme pels advocats de la defensa, que els germans Ricart i en Llorenç Ros es traslladen a Sant Andreu del Palomar, on treballen a la fàbrica d'Andreu Basté, que en Josep Parcerissa se'n va a la vila de Gràcia on treballa a la fàbrica de Puigmartí i que en Josep Font torna al seu poble, Casserres.

És difícil determinar si es tracta d'una simple casualitat o si, realment, hi ha alguna altra causa de fons que justifica aquesta fugida. Desconeixem si marxen per la pressió social que reben arran de la condemna als obrers de Roda, si ho fan buscant noves oportunitats laborals o si, contràriament, se'n van perquè amaguen alguna cosa. La veritat és que resulta impossible afirmar-ho a partir de la documentació de la qual disposem. Sí que podem dir, però, que l'objectivitat de la Maria Pujol que tant qüestiona la defensa resulta definitivament compromesa arran del seu casament amb l'esmentat Josep Canudas Bonet, pocs mesos després de la disputa.<sup>35</sup>

Sigui com sigui, el convenciment de l'advocat defensor és tal que, lluny de rendir-se davant la desestimació del seu recurs, acaba presentant una apel·lació a la sentència a la Reial Audiència, el mes de novembre d'aquell mateix any 1853.

Malauradament, no hem localitzat l'expedient d'aquesta apel·lació, però sí que documentem el moment en què els set acusats surten de la presó de Vic on havien estat reclosos a l'espera de la resolució del recurs. Així sabem que el 15 de març de l'any 1854 van ser posats en llibertat tots set, per ordre del jutge de Vic.<sup>36</sup>

<sup>35</sup> APGP. Llibre de matrimonis 1854-1862, f. 3 v. núm. 11.r

<sup>36</sup> APGP. Llibre d'entrada i sortida de presos 1851-1868, f. 9 r.

## LES CAUSES, segons els protagonistes

Un dels aspectes més interessants que recull el document són les raons que, sempre segons els testimonis, justifiquen l'esclat de la violència. Malgrat que és important no perdre de vista el tipus de font en la qual ens basem i les seves limitacions, sí que pensem que permeten, a vegades de forma directa, d'altres a partir de la deducció, fer un retrat aproximat sobre com es vivia el procés industrial en aquesta etapa tan primerenca, a la conca mitjana del Ter.

Cal dir que la majoria de treballadors interrogats afirmen **desconèixer les raons de la baralla** i, fins i tot, ignorar les males relacions entre els obrers forasters i els del país (possiblement per la por a represàlies que acabin afectant la seva feina i, en conseqüència, la seva subsistència i la dels seus), però sí que hi ha algunes declaracions que aporten informacions significatives.

Així doncs, segons els testimonis, quines serien les raons de fons de l'enfrontament?

Una de les causes que es recull a l'expedient ens remet a una **picabaralla prèvia** entre els treballadors forasters i els veïns de Roda, que hauria tingut lloc només unes quantes setmanes abans –a principis de juny–, quan un grup de treballadors forasters, residents a Malars, haurien anat a cantar pels carrers de Roda i van ser rebuts a cops de pedra pels veïns de la població.

Així ho afirma el teixidor Josep Font quan li demanen el motiu de les *riñas*: “Que él no había tenido la más mínima disputa. Ello no obstante presume que entre los trabajadores del término y los forasteros existe cierta aversión nacida de que tiempo atrás estos últimos habían ido a cantar a Roda sin ofender a persona alguna”.<sup>37</sup>

<sup>37</sup> Declaració de Josep Font. Foli 33 r.



També en Llorenç Canudas té present l'episodi: "Un día, hace como cuatro semanas, algunos compañeros del declarante fueron por la noche a cantar a Roda y el resultado fue que tuvieron que salir precipitadamente porque los de la población comenzaron a apedrearles".<sup>38</sup>

Els pocs que parlen d'aquesta picabaralla no semblen donar-li la mateixa importància. Aquest és el cas d'en Joan Pons i Clerch, encarregat de la comptabilitat de Malars, que encara que explica que "en cierta ocasión, no sabe cuando los trabajadores procedentes de Avià, Casserres i Sallent, habían ido a Roda a cantar por la calle y esto no había gustado a los de la población que decían que 'que es lo que iban a buscar'" acaba la seva intervenció al judici afirmant que "a pesar de todo esto el declarante no ha notado la más mínima parte de rencor u ojeriza entre unos y otros trabajadores".<sup>39</sup>

Si bé la més que probable relació de parentiu d'aquest testimoni amb alguns dels socis propietaris de la fàbrica posa en dubte les seves afirmacions,<sup>40</sup> sí que podem intuir que la topada no va revestir gaire importància més enllà d'evidenciar l'existència d'un problema subjacent, entre la població autòctona i els treballadors nouvinguts, que esclata finalment el juliol de l'any 1853.<sup>41</sup>

Una altra justificació que s'afirma repetidament davant del jutge és que els obrers locals es malficien dels nouvinguts perquè **treballen millor que ells i cobren més**.

"Dijo (que las voces de a matar forasteros) eran nacidas del rencor con que los trabajadores de este país miran a los forasteros porque estos como más entendidos en su trabajo ganan más que ellos".<sup>42</sup>

<sup>38</sup> Declaració d'en Llorenç Canudas, àlies Batlle. Foli 63 v.

<sup>39</sup> Declaració d'en Joan Pons i Clerch. Foli 41 v-42 r.

<sup>40</sup> Entre els socis de la firma Molas, Graell y Cía, propietària de Malars en aquest moment, hi figuren en Pere Clerch, Llorenç Clerch i el net del primer, Llorenç Pons. Atès el càrrec del testimoni i la coincidència de cognom, seria fàcil pensar que hi ha alguna mena de relació de parentiu.

<sup>41</sup> Entre la documentació conservada al Jutjat de Pau de l'Arxiu Municipal de Roda (AMR), hi consta una citació del 8 de juny de 1853, que podria estar relacionada amb aquest fet, on es parla d'examinar Salvador Vila, ferit d'una garrotada la nit del 5 de juny –data que encaixaria amb les dades aparegudes en el judici del mes de juliol del mateix any. També es citen a declarar els veïns Josep Parés, Josep Casals i Andreu Costa. Malauradament no hem trobat cap altra informació que ens permeti conèixer millor l'abast d'aquesta renyina. AMR. Jutjat de pau. Correspondència vària 1813-1870.

<sup>42</sup> Declaració d'en Josep Tomàs. Foli 29 v.

Lamentablement no disposem de dades que permetin corroborar aquesta asseveració sobre els sous dels diferents treballadors o, fins i tot, sobre la seva capacitat. Sí que és cert que tots els forasters semblen dedicar-se al tissatge, però entre els implicats en el procés hi apareixen també treballadors rodencs destinats a aquesta tasca. Per tant, en cas que hi hagués efectivament una diferència salarial entre els obrers dedicats a la filatura i els dedicats al tissatge, no beneficiaria únicament els forasters. També podria ser que es considerés com un privilegi el fet de viure a la colònia i disposar, per tant, d'un allotjament que a la resta de treballadors no se'ls donava, però tampoc sembla que les condicions dels habitatges a Malars fossin massa llúides. De fet, hi ha un testimoni que explica que viu de rellogat en una habitació al costat d'altres homes vinguts de fora,<sup>43</sup> tenint en compte les dimensions d'aquests habitatges és fàcil imaginar que no devien disposar pas d'excessives comoditats.

Hi ha també diferents testimonis que semblen insinuar que la causa real és que els amos van anar a buscar els treballadors de fora per fer-los **complir unes condicions que els autòctons no volien acceptar**. Aquest és el cas d'en Ramon Soler, un teixidor de 17 anys foraster, que explica que des que ells han arribat, els de Roda "se han dejado de manifestar" i que "no podían ver a ningún forastero porque les quitaban el trabajo, lo cual no es más que un pretexto porque a todos se facilitaba, en mayor o menor, jornal".<sup>44</sup>

En la mateix sentit apunta el testimoniatge de Llorenç Santacreu, àlies Pitansa, un dels acusats per l'agressió dels treballadors del dia 13. Segons ell "los trabajadores de Roda están incomodados contra los forasteros porque estos saben mejor cumplir con su obligación que aquellos y proporcionan trabajadores a las fábricas cuando por no cumplir su deber, los dueños se ven precisados de despedir a los de Roda".<sup>45</sup>

Sembla indubtable, a partir d'aquestes afirmacions, que, més enllà de l'anècdota de les baralles, hi ha un important conflicte laboral de fons que enfronta els treballadors de la terra amb un col·lectiu de nouvinguts que semblen prendre el rol del que es coneix popularment com a **treballadors esquirols**. Un grup d'obriers de fora, desvinculats dels possibles pactes de solidaritat establerts per la gent del territori, als quals recorren els amos per tal de seguir produint i per frenar la capacitat de pressió dels operaris locals. Podria ser aquesta la fórmula que utilitzen els amos de Malars ja en

<sup>43</sup> Declaració de Llorenç Santacreu, àlies Pitansa. Foli 68 r

<sup>44</sup> Declaració de Ramon Soler. Foli 50 r.

<sup>45</sup> Foli 70 r.

aquest moment? Caldrà analitzar-ho en el seu context, tal com farem més endavant però, si fos realment així, sens dubte aquesta situació seria una font de conflictes, com semblen corroborar les afirmacions contundents d'un altre obrer foraster, en Ramon Canal, teixidor d'Avià de 32 anys, que explica que tant ell com els seus companys es van haver de queixar al senyor Graell, director de la fàbrica, pel fet d'estar **contínuament exposats a la fúria dels de Roda**.<sup>46</sup>

Hi ha encara un altre aspecte destacat en el testimoniatge de l'esmentat Canal: la resposta del director. I és que, segons la seva declaració, Graell hauria tranquil·litzat els treballadors de fora dient-los que **"no tuvieran cuidado pues haría de modo que pudieren permanecer allí con seguridad"**.<sup>47</sup>

Una declaració prou interessant que podria explicar el fet que els treballadors forasters siguin absolts, tot i ser els autors de ferides de gravetat a alguns obrers de Roda, mentre que els rodencs, que no van causar cap ferit i només van proferir amenaces, segons els testimonis, són castigats severament amb penes de presó de fins a 4 anys. Una sentència molt rigorosa, difícil de justificar a parer de l'advocat defensor i força favorable als interessos dels propietaris que aconseguien, d'aquesta manera, escarmentar i avisar els treballadors locals de cara a futures protestes.

En el moment d'explicar la competència laboral, molts testimonis verbalitzen que els forasters venen a prendre el pa als de la terra. Aquesta afirmació no és una causa per ella mateixa, però és significatiu que la majoria dels testimonis la utilitzin.

**"El testigo y demás compañeros no se rozan con los trabajadores de este país, entre los cuales ha existido siempre alguna antipatía por la circunstancia de ser los primeros forasteros y crear los segundos que van a quitarles el pan"**.<sup>48</sup>

Pot semblar una declaració banal però és una demostració de la difícil situació en què es trobaven els obrers, sotmesos a la voluntat dels fabricants i sense marge d'actuació quan es quedaven sense poder treballar a la fàbrica, ja fos perquè no els contractaven com a càstig per les seves reivindicacions, o a causa de l'aturada, no volguda, de la producció. Quan un obrer no treballava, no podia guanyar-se el pa, perdia la capacitat

de mantenir la família i posava en perill la seva subsistència. Aquesta situació es fa més complicada encara quan la feina que ells consideren que els correspon, l'està fent algú altre.

Podem veure, doncs, que les raons aportades pels testimonis són ben diverses, encara que semblen apuntar totes en una mateixa direcció. Per això pensem que és essencial fer-ne una lectura crítica a partir de l'anàlisi del moment en què tenen llocs els enfrontaments.

<sup>46</sup> Foli 85 r.

<sup>47</sup> Foli 85 r.

<sup>48</sup> Declaració d'en Josep Ricart. Foli 29 r



Partida de Fich.

Estado de la presente causa criminal formada con arreglo a lo dispuesto por las Superioridades

Nombre, apellidos y apodo de la vez.	Naturalidad.	Residencia.	Ultima residencia.	Edad años.	Letras.	Oficio.	Delitos que com.	Dia en que mandaron.	Dia de la quiron.	Fallo y Punitivas.
Estevan Molins <sup>o y Miquel</sup> en los delos	Cat.	Palas.	Palas...	39.	Letras	Labrador	En unas ocurrencias entre los trabajadores en la fabrica de Malars al amanecer del 19 de Julio, de lo que resulta un algunos heridos, y por amenazas de muerte vertidas contra los trabajadores forasteros, al siguiente dia 18.	En 13 y 14 de Julio del corriente año.	Decreto lo mismo en 14 de Julio.	Con la sentencia que se consulto, se condena a Estevan Molins en Prision Perpetua, y a Miquel en 10 años de Prision, a la pena de 4 años de prision menor, a la accion de Suspension de todo cargo, y de todo politico durante el tiempo de la condena, y a la mitad de las costas de la causa y gastos del juicio, y se abstenen de la instancia, y Obsequios del mismo a Lorenzo Canudas (a) Badell, Lorenzo Santarou (a) Palomas y Jose Canudas, declarando que abren de oficio la otra mitad de costas y gastos.
Manon Font... <sup>o y Miquel</sup>	Palas.	Id.	Id.	22.	Letras	Labrador				
Antonio Vidal <sup>o y Miquel</sup>	Id.	Id.	Id.	59.	Letras	Labrador				
Estevan Soler <sup>o y Miquel</sup> en los delos cal. Avi.	Id.	Id.	Id.	19.	Letras	Labrador				
Lorenzo Santarou <sup>o y Miquel</sup>	Sallent.	Sallent.		31.	Letras	Labrador				
Jose Canudas y Bonet <sup>o y Miquel</sup>	Avia.	Avia.	Malars.	24.	Letras	Labrador				
Lorenzo Canudas <sup>o y Miquel</sup> en los delos	Avia.	Avia.	Malars.	19.	Letras	Labrador				

Fich 25. de noviembre de 1853.

El Reg. de la causa.

El Reg. de la causa.

El Reg. de la causa.

Sentència emesa pels fets de Malars del juliol del 1853 on consten les identitats dels acusats i les condemnes que reben. ABEV, AVV, processos criminals, 1853/1 fol. s/n

## ELS FETS DE MALARS en el seu context

No es pot entendre la importància del document que presentem, ni analitzar els diferents aspectes que comprèn, sense tenir molt present el moment històric al qual pertany i el context de la colònia de Malars en el moment del conflicte, l'any 1853.

Com era la conca mitjana del Ter a mitjan segle XIX? Quin paper hi tenien les indústries? Encara que la idea que la industrialització va arrelar en aquesta conca molt més tard que a la del Llobregat, segueix estant molt estesa, cada vegada són més els treballs que demostren l'existència d'una creixent activitat industrial que comença a transformar profundament l'economia i l'aspecte d'aquest territori, ja durant la primera meitat del segle XIX.<sup>49</sup>

Un altre aspecte interessant d'aquesta industrialització precoç, en el cas de la Plana de Vic, és que, majoritàriament, parteix de les estructures preexistents de control de l'aigua, com són els molins hidràulics, autèntics embrions d'aquesta primera revolució. Així, les primeres fàbriques tèxtils instal·lades a la conca fluvial del Ter aprofiten les instal·lacions i les concessions d'aigua dels molins més ben comunicats i amb prou quantitat d'aigua per tirar endavant el seu projecte mercantil.<sup>50</sup>

Precisament un dels establiments fabrils que millor exemplifica aquestes primers transformacions és Malars, tant per la seva cronologia -ja s'hi documenta activitat industrial l'any 1827<sup>51</sup>- com pel fet que tingui l'origen en un antic establiment de molins. La bona comunicació d'aquest emplaçament, amb aigua suficient i a prop de nuclis habitats que li poden aportar la mà d'obra necessària, i l'aposta econòmica decidida dels seus propietaris farien d'aquesta fàbrica una de les capdavanteres d'Osona ja durant la primera meitat del segle XIX.

Com ja hem vist, la primera fàbrica de Malars seria destruïda l'any 1837 de la mà dels carlins, però a la dècada dels 40 seria objecte d'una important reforma que la convertiria en una de les fàbriques de tissatge i filatura punteres de la comarca, sobretot pel que fa a la mecanització del procés gràcies a l'energia hidràulica.<sup>52</sup>



*Vista general exterior de la fàbrica i colònia de Malars a finals del segle XIX. A la plaça de la colònia es veu una tartana amb el cavall. Procedència: AMG, Arxiu d'Imatges, Imatges de Malars, Fons família Oliva-Rifà.*

<sup>49</sup> Juntament amb l'imprescindible treball de Joaquim Albareda, *La industrialització a la Plana de Vic*, síntesi de la tesi doctoral d'aquest historiador, cal destacar altres treballs més recents que han aprofundit en el procés industrial en aquest territori com els d'Emili Bayón, Marta Castañé o Francesc Roma.

<sup>50</sup> Castañé, "El (Ter)annà d'un territori industrialitzat...", p. 9..

<sup>51</sup> Llop, Sadurní, *Malars...*, p. 37r

<sup>52</sup> Malars és la fàbrica osonenca amb més telers mecànics ja el 1850

Indubtablement, el cas de Malars no era l'únic, tal com ho evidencien diversos estudis que analitzen aquest procés primerenc,<sup>53</sup> però, sens dubte, aquesta fàbrica de riu era de les més destacades en aquest període tant pel que fa a instal·lacions i al nombre de treballadors, com pel fet de comptar, des de la dècada de 1830, amb una petita colònia de treballadors residents.

Qui hi treballava, però, en aquestes primeres fàbriques de riu? I com eren les condicions de vida i de feina d'aquests obrers?

En aquest període els treballadors d'aquests centres fabrils tenien unes condicions de treball dures. La feina era, a més, molt inestable a causa de l'extrema dependència que les fàbriques de riu tenien de l'aigua. N'hi havia prou amb una glaçada, una sequera persistent o un cop de riu per aturar les màquines i enviar tothom a casa, sense cap mena de contraprestació. Aquesta era una situació habitual, sobretot abans de la generalització de l'ús de màquines de vapor que s'instal·laren en aquestes indústries precisament per compensar els problemes de cabal.<sup>54</sup>

No només el riu i el rigor de la feina dificultaven la subsistència dels obrers, també les crisis sanitàries -com el còlera de l'any 1854 que només a Roda va afectar 400 persones, de les quals 225 van morir<sup>55</sup>- colpejaven durament els treballadors i les seves famílies.

Davant de la precarietat de la seva situació, els obrers de la Plana van començar a organitzar-se a l'entorn de la dècada de 1840.<sup>56</sup>

Aquestes associacions són de tipus proteccionista i corporativista i es dediquen al socors mutu dels associats, més que no pas agrupacions de



*Grup de treballadors de la fàbrica de Malars, l'any 1889. Procedència: AMG, Arxiu d'imatges, Imatges de Malars, Fons família Oliva-Rifà*

resistència contra la patronal, però tot i això tenen una presència molt significativa ja durant la primera meitat del segle XIX. A Vic es constitueix l'any 1840 la Societat de Protecció Mútua de Teixidors de Cotó de Vic,<sup>57</sup> mentre que només un any després, el 1841, ja es documenta la Societat de Filadors de Manlleu amb 72 associats.<sup>58</sup> En el cas de Roda de Ter, la població més relacionada a Malars en aquest moment, tant per proximitat com per la importància del nombre de treballadors rodencs en aquesta fàbrica, la primera referència que es té d'una associació d'obriers la trobem el maig de 1844 en el marc d'una reunió dels fabricants de Roda amb una "comissió de la classe obrera".<sup>59</sup> Pocs anys més tard, però, ja hi ha notícia de l'existència de set societats de treballadors, en algunes de les quals figuren treballadors i treballadores de Malars.

<sup>53</sup> Emili Bayón recull a l'article "Els orígens de la industrialització al Ter mitjà" diferents notícies històriques que demostren l'existència d'aquests primers centres fabrils a la conca mitjana del Ter, des de les primeres dècades del segle XIX. En la mateixa línia cal destacar també el treball de Marta Castañé, "El (Ter)annà d'un territori industrialitzat..." en el qual estudia, així mateix, la vinculació de les primeres fàbriques de riu amb casals moliners.

<sup>54</sup> Així sabem, per exemple, que l'hivern del 1853-54, el mateix any de la batussa, fou especialment cruent i ocasionà que els canals es glacessin, implicant el funcionament de les fàbriques. L'estiu del 1856 també va portar el tancament de moltes indústries si bé, en aquesta ocasió, fou a causa de la sequera. Les adversitats es repetiren l'hivern de 1858 a causa d'una onada de fred. Roma, "Règim meteorològic...", p. 740-742.

<sup>55</sup> Vergés, *Roda de Ter, 1820-1909*, p. 51.

<sup>56</sup> Segons Vergés, fins als anys quaranta funcionen, encara que de forma irregular, antigues formes d'associació de tipus gremial. Vergés, *Roda de Ter, 1820-1909*, p.48

<sup>57</sup> Diccionari de sindicats, sindicalistes i de la història del moviment obrer de Catalunya (dels orígens fins l'any 1939). <http://www.veuobrera.org/06crono.htm>

<sup>58</sup> Manlleu Històric <http://manlleuhistoric.blogspot.com/2014/08/0012-de-lany-1800-al-1849.html>

<sup>59</sup> Vergés, *Roda de Ter, 1820-1909*, p. 48..

Desafortunadament no tenim gaire informació d'aquestes associacions, però devien jugar un paper prou important en la nova societat industrialitzada d'aquesta àrea del Ter, si tenim en compte que només en el cas de Roda reuneixen prop de 600 associats,<sup>60</sup> entre els quals hi havia dones i nens.

Associacions documentades a Roda el 1848 <sup>61</sup>		
Societat	Dirigents	Socis
Círculo Recreativo (1853)	Domingo Toll	-
Sociedad de Telares mecánicos	Melitón Baucells José Canudas	92
Sociedad de Pintados	Esteban Navarro	13
Sociedad de Hiladores entre hombres y mujeres	José Castells Ramon Arqués	99
Sociedad de Jornaleros entre hombres, mujeres y niños	-	281
Sociedad lanera entre hombres y mujeres	Juan Deniel Juan Godayol	41
No consta	José Vilar Francisco Masferrer Isidro Tarradellas	103

No coneixem el nom dels seus membres, però tenim les dades d'alguns dels responsables. Els onze noms i cognoms que figuren a l'AMR representen només un petit tant per cent del total dels associats, però resulten igualment interessants, ja que hi trobem identificades tres persones relacionades amb els fets de Malars del 1853. Són els dirigents de la Sociedad de Telares Mecánicos, en Melitón Baucells -germà d'en Fernando Baucells, ferit el dia 13 de juliol a Malars i testimoni del judici- i en Josep Canudas, acusat i jutjat precisament pels fets del 13 de juliol.

<sup>60</sup> El mal estat del document on es recullen aquestes societats impedeix la lectura del número d'afiliats en un dels casos, però la suma de les altres sis és de 629 persones. No es tenen dades de la població del municipi en aquest moment però pocs anys després, el 1857, era de 1931 persones

<sup>61</sup> Quadre extret de la tesi de M. Isabel Vergés. op. cit.

També hi trobem en Ramon Arqués, dirigent de la Sociedad de Hiladores entre hombres y mujeres, que dona el seu testimoniatge durant el procés.

Tampoc tenim informació de les possibles accions de protesta o reivindicacions que es devien impulsar des d'aquests grups, però és fàcil pensar que n'hi havia. Un episodi que crida especialment l'atenció és la protesta que es va portar a terme, també a Malars, contra la disminució dels jornals, el mes de maig de l'any 1847, només cinc anys abans dels enfrontaments del 1853. En tenim coneixement per dues notícies breus publicades a la premsa. La primera, al *Diario de Barcelona* del 22 de maig en una breu notícia que explica l'esclat de la violència el 16 de maig a Roda "donde amagaba alterarse la tranquilidad a causa de la baja y disminución que han sufrido los jornales en las fábricas".<sup>62</sup> La segona, en el mateix diari, pocs dies després, el 29 de maig del mateix any, a través d'una carta que envien els representants de l'Ajuntament de Roda a la redacció, en què es queixen perquè s'havien explicat aquests aldarulls com si haguessin passat a Roda quan en realitat havien tingut lloc a les fàbriques de Malars, que pertanyen a Gurb.<sup>63</sup>

Sembla doncs, malgrat la brevetat d'aquestes referències, que els fets devien revestir una certa importància. La no localització del número corresponent a *El Barcelonés* d'aquesta data<sup>64</sup> no ens ha permès, però, conèixer més detalls del fet, com a mínim en l'hemeroteca. Tampoc ha estat possible recuperar l'expedient del judici, que no hem localitzat ni a Roda, ni a Vic ni a Gurb, però sí que hem pogut trobar algunes referències en la documentació municipal de Roda (AMR) que parlen de la instrucció portada a terme pel jutge de primera instància del poble **per la causa criminal dels successos de Malars i de Roda**.

<sup>62</sup> *Diario de Barcelona* del 22 de maig de 1847. [https://arca.bnc.cat/arcabib\\_pro/ca/catalogo\\_imagenes/grupo.do?path=1059691](https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1059691)

<sup>63</sup> *Un pueblo que en la pasada lucha hizo tantos sacrificios, como son sabidos, a favor de la causa de nuestra excelsa Reina (Q.D.G.) y que en todas las revueltas ha conservado el orden dando en todos tiempos visibles muestras de cordura y sensatez, no merecía que tan de ligero se vertieran por escrito, se tiraran sobre el papel expresiones disonantes, cuales son "alterarse la tranquilidad, motores; y aún bullanga" que han añadido el Barcelonés del día 23; sinó que antes se aseguraría de la certeza y calidad de la ocurrencia habida en la fábrica de Malars del término de Gurb.* [https://arca.bnc.cat/arcabib\\_pro/ca/catalogo\\_imagenes/grupo.do?path=1059705&posicion=1#search=%22malars%22](https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1059705&posicion=1#search=%22malars%22).

<sup>64</sup> <http://hemerotecadigital.bne.es/results.vmq?parent%3A0031116382&s=210&lang=en>

A partir d'algunes anotacions i citacions conservades a l'Arxiu Municipal de Roda (AMR) trobem el nom d'alguns dels treballadors que són citats per testificar sobre els fets a la causa criminal,<sup>65</sup> però és a l'Arxiu Municipal de Vic on es troba la relació d'obriers que són enviats a la presó de Vic com a responsables de la protesta. Són deu homes, vuit de Roda, un de Folgueroles i un de Manlleu dels quals, finalment, només set seran engarjolats però també incomunicats.

Resultaria de gran interès conèixer millor les circumstàncies d'aquest procés encara que, en aquesta ocasió, no ha estat possible localitzar-lo. No obstant això, és una dada de gran utilitat per intuir les lluites i reivindicacions que els obrers de la comarca devien protagonitzar en aquest moment.

#### Relació de detinguts a la presó de Vic arran dels fets del 1847 a Malars<sup>66</sup>

Antonio Clapé, àlies Arcis	Roda	Pres i incomunicat
Antonio Serrallonga, àlies Moliner	Roda	Pres i incomunicat
Joan Torrent	Roda	Llibertat
Antonio Fontserè	Roda	Llibertat
Joan Aleix	Roda	Llibertat
Josep Prunell	Roda	Pres i incomunicat
Ramon Rosanas	Roda	Pres i incomunicat
Joan Viladegut, àlies Moliné	Roda	Pres i incomunicat
Joan Nadal	Folgueroles	Pres i incomunicat
Jaume Codina, àlies Xampa	Manlleu	Pres i incomunicat

És probable que a Malars els treballadors tinguessin alguna mena de relació familiar o veïnal, un fet molt comú que sembla estar corroborat

<sup>65</sup> A l'AMR es conserven les citacions fetes pel jutge encarregat de la investigació dels fets criminals ocorreguts a Malars a nom de Ramon Moner, Francisco Castells, Joan Estavanell, àlies Quiterí, Joan Vila, àlies Perajaume, Antoni Rosanas, Joan Cuberta, Joan Fontserè, àlies Aleix, Antoni Fontserè i Ramon Fontserè.

<sup>66</sup> AMV Seguretat Presó Entrada i sortida de presos 1847. 203/1 Fol 1-2.

per la presència recurrent de determinats cognoms<sup>67</sup>. Així, encara que cap dels noms dels acusats del 47 coincideix amb els que ho van ser pels fets del 53, sí que hi ha coincidència d'alguns cognoms familiars entre els obrers implicats, ja sigui com a testimonis o com a imputats. Així, el 1847 un dels acusats és l'Antonio Fontserè i actuen com a testimonis en Joan Fontserè, àlies Aleix -que serà un dels ferits el 13 de juliol del 1853- i en Ramon Fontserè -un dels acusats per les amenaces del dia 14.

És una llàstima desconèixer la possible vinculació d'aquests obrers amb cap de les associacions, fet que permetria vincular la protesta directament amb una acció obrera organitzada, encara que sens dubte deixen entreveure l'existència d'un moviment de protecció i reivindicació entre els treballadors d'aquesta àrea geogràfica ja el 1847.<sup>68</sup>

Veiem com actuaven els treballadors davant la precarietat de les seves condicions laborals però, i els fabricants? Com reaccionen els propietaris de les fàbriques en aquest context de reivindicacions i protestes?

En aquest moment, quan encara no s'havia generalitzat l'ús de les màquines de vapor, quan les fàbriques no podien treballar per causes tècniques (falta d'aigua, màquines espatllades...) els amos tenien poques possibilitats de resoldre-ho, però quan l'aturada es devia a una vaga dels treballadors, el marge de maniobra del que disposaven els fabricants era sens dubte molt més ampli.

Una de les alternatives per les quals optaven els propietaris era contractar altres obrers que acceptessin no seguir l'aturada, el que encara avui anomenem *esquirols*. No sembla una casualitat que l'explicació més estesa sobre l'origen d'aquest nom tingui a veure, precisament, amb unes vagues convocades a les indústries tèxtils de Manlleu i Roda l'any 1852, només un any abans dels fets de Malars, quan els amos anaren a buscar treballadors al poble de l'Esquirol per substituir els vaguistes.<sup>69</sup> Estaríem parlant que

<sup>67</sup> Aquest era un fet habitual a moltes fàbriques, tal com destaca Francesc Roma, on recull també una dada interessant aportada per Carles Enrech (2003, pàg. 106) segons la qual l'any 1886 el 45% dels obrers que treballaven a la filatura d'Almeda, Alemany i Cia de Manlleu, ho feien amb algun parent. Roma "Conflictos per l'ús de l'aigua.." pàg. 7

<sup>68</sup> Només vuit anys més tard, el 1855, tindria lloc la que ha estat considerada la primera vaga general de l'Estat els efectes de la qual també es deixarien sentir a la fàbrica de Malars. Llop, I.; Sadurní, N.: *Malars: de molí fariner a colònia industrial. op. cit.* pàg. 44

<sup>69</sup> Aquesta dada no té suport documental, sinó que és la memòria de l'industrial manlleuenc Rafael Puget explicada a l'escriptor Josep Pla. Vegeu nota 116

l'hipotètic origen d'aquesta paraula,<sup>70</sup> que encara avui utilitzem per referir-nos als treballadors que no segueixen la vaga o són contractats expressament per fer la feina dels que sí la segueixen, es trobaria en **el mateix marc geogràfic i en el mateix moment cronològic que els fets recollits en el procés de Malars del 1853**. Podria ser una casualitat, però no ho creiem pas. Al contrari, sembla un episodi entre tants que corrobora el tens procés d'adaptació a una nova realitat econòmica i social que es va viure intensament en aquest territori i en molts d'altres del nostre país.<sup>71</sup>

## UNA FONT extraordinària

La causa criminal dels fets de Malars té com a objectiu aclarir els esdeveniments que van tenir lloc a la fàbrica entre diversos treballadors. A través de les diferents declaracions, es desprenen una sèrie d'informacions que no són rellevants per dictar sentència, però que aporten una sèrie de dades quotidianes de gran interès que, normalment, no apareixen a les fonts que podem trobar als arxius municipals o eclesiàstics. L'evolució de la fàbrica i l'organització del treball, el progrés de la colònia i les condicions de vida dels treballadors i treballadores de Malars es presenten a vegades de manera exhaustiva, a vegades només esmentades en un detall, però sempre amb un valor excepcional.

### Evolució de la fàbrica i organització del treball

Un dels principals canvis que es va portar a terme a Malars, amb les reformes i les inversions de la dècada del 1840, va ser la creació de dues quadres, l'una dedicada a la filatura i l'altra, al tissatge. Totes dues quadres apareixen en el document, i en algun moment s'anomenen "cuadra alta y cuadro baja". La del tissatge apareix esmentada com a fàbrica de Malars, mentre que la de la filatura és anomenada Ca l'Alegre o del Patró, una terminologia que es va mantenir en els anys posteriors, tal com recull la monografia dedicada a Malars.<sup>72</sup>

No sabem del cert quines eren les màquines que s'utilitzaven, ni en quina quantitat. En aquest moment primerenc de la industrialització catalana, les màquines encara eren bàsicament estrangeres, procedents d'Anglaterra, França o Bèlgica, amb l'aportació local de la berguedana o maixerina. Aquestes primeres màquines eren de fusta, però cap a 1830 comencen

<sup>70</sup> Sembla que la primera referència als esquirols es trobaria, en realitat, a la ciutat d'Igualada. Es tracta d'una notícia publicada el 5 de setembre de 1841 al periòdic *El Constitucional* de Barcelona que fa referència a un conflicte en aquesta ciutat entre els treballadors afiliats a l'associació de teixidors -als quals es denomina moros- i els no afiliats, que són anomenats esquirols. Dalmau, A.: "Els primers esquirols a Igualada" dins *Revista d'Igualada*, núm. 50. Igualada, 2015. pàg. 14

<sup>71</sup> En els anys immediatament posteriors hi hauria una autèntica escalada de la violència a totes les fàbriques de la conca del Ter, arran de la primera vaga general de l'any 1855.

<sup>72</sup> Llop, Sadurní, Malars... P. 51.



Preguntado: Si durante el día de aquel día y estuvo con dichos magos,

Dijo: Que no, por que ellos trabajan en la Cuadras bajo y el declarante en la alta.

Preguntado: Si entendió de que presoniam las disputas entre los trabajadnes,

Dijo: Que no, y que no trato mas que de ir a apaciguar el alboroto.

Preguntado: Si entre dichos trabajadnes habia algun motivo de queja o disgusto.

Dijo: Que no: solo oyo decir que habia alguna cueca entre los trabajadnes forasteros y los de la poblacion, pero ignora el origen.

Preguntado: Si conoce a Francisco Bauvelly Juan Fontseré, Lorenzo Planove y Juan Civi

Dijo: Que si.

Preguntado: Si estos se encontraban allí cuando las disputas.

Dijo: Que ya estaban allí cuando se declararon

Menció a la "cuadra alta y cuadra baja" a la declaració de Francisco Sangles. ABEV, AVV, processos criminals, 1853/1, f. 19r.

a ser més complexes i de ferro, i el sector de construcció de màquines català pràcticament va desaparèixer.<sup>73</sup> En el cas de Malars tot sembla indicar que ens trobem davant d'una fàbrica que s'ha modernitzat tant en les infraestructures com, sobretot, en la maquinària. El document parla únicament dels telers mecànics, ja que un dels testimonis és, precisament, el majordom d'aquesta secció.<sup>74</sup> Aquesta maquinària prioritzava el tissatge en fàbriques en detriment del treball a domicili dels teixidors.<sup>75</sup> La seva utilització, en un moment en què la majoria d'indústries de la comarca seguien utilitzant telers manuals, confirma aquesta aposta dels propietaris de la fàbrica de Gurb per convertir-la en una empresa puntera en l'ús de la tecnologia.<sup>76</sup>

De la quadra de la filatura no n'apareixen dades, però hi ha publicades algunes informacions corresponents a l'any 1857 que ens parlen de l'existència de 14 mule-jennies i 10 selfactines.<sup>77</sup> És fàcil pressuposar que aquestes màquines, en major o menor nombre, també es van adquirir arran de la inversió de la dècada del 1840 ja que coincideix força amb

<sup>73</sup> Deu i Llonch, "La maquinaria téxtil en Cataluña: de la total dependencia exterior a la reducción de importaciones", a *Revista de historia industrial*, 38, 2008, p. 17-49. Considera que l'evolució de la maquinària tèxtil a Catalunya es pot dividir en tres etapes: la primera, de 1800-1870, la segona arriba fins a la Guerra Civil, i la tercera, fins a la crisi del tèxtil dels anys 60 del segle passat

<sup>74</sup> Declaració de Francisco Rabella, majordom dels telers mecànics. Folis 36r-39r.

<sup>75</sup> Virós Pujolà, Lluís "Tecnologia i organització a les colònies industrials". *Colònies Industrials*, Museu d'Història de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de comunicació de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 2009, p. 134-135.

<sup>76</sup> Albareda documenta com, a l'entorn del 1850, la pràctica totalitat dels telers utilitzats pel tissatge a Osona són manuals. Només destaca la utilització de telers mecànics en el cas de Malars, amb un 3,5% dels telers de la comarca, i d'un nombre ínfim a Roda i Manlleu. També remarca que en el cas d'aquesta fàbrica de Gurb, els telers són d'instal·lació recent. Albareda, Joaquim. *La industrialització a... op. cit.* pàg. 60. .

<sup>77</sup> Columbrí, Albert (1864). *Memorias de un presidiario político (1857)*. Barcelona: Librería Española de I. López editor. 1864. P. 172. <https://books.google.es>

la descripció aportada per Madoz.<sup>78</sup> Crida l'atenció, en canvi, que no s'hi documenti cap màquina de filar contínua, que sí que apareixen, en canvi, a municipis com Roda i Manlleu a la mateixa època.

## L'organització del treball

El metge vigatà Joaquim Salarich afirmava l'any 1858 que a les fàbriques de filatures i teixits mecànics hi havia, en aquell moment, una jornada setmanal de 69 hores dividides en 12 hores diàries, de dilluns a divendres, i 9 hores el dissabte. Aquest dia era habitual acabar la feina a les 4 h i es deixaven les màquines a punt per recomençar la feina el dilluns, però a les fàbriques del Ter augmentaven fins a 13 les hores treballades cada dia.<sup>79</sup>

Les dades que podem extreure del document no ens permeten reconstruir totalment l'horari dels treballadors, però sí que n'extraïem algunes informacions. Enlloc es diu a quina hora els treballadors comencen el torn, però en canvi sí que s'afirma que a les 8 del matí feien una aturada per esmorzar. També es documenta que, a mitja tarda, feien una parada breu per berenar i que l'hora de plegar estava establerta a les 8 del vespre. Una altra dada que apareix en el document, i que val la pena destacar, és l'existència d'un torn de nit, que ja esmentava també Salarich com una fórmula utilitzada en èpoques de molta demanda, i, en les fàbriques de riu, per aprofitar al màxim el cabal d'aigua.<sup>80</sup> Un dels acusats, Bruno Vidal, explica que ell només treballa, regularment, en el torn de nit però que en alguna ocasió també ho fa de dia, per suplir possibles baixes dels que treballen en aquest torn.<sup>81</sup>

Malauradament aquest és l'únic testimoni del procés que afirma treballar de nit. Hauria estat molt interessant conèixer més detalls d'aquest torn nocturn, com ara la quantitat d'hores que s'hi feien, el nombre d'obrers que l'integraven o bé si els que hi treballaven eren majoritàriament dones -tal com documenta Albareda a Manlleu a finals del segle XIX- o si, en

<sup>78</sup> Madoz parlava de 20 màquines de filar, entre el 1845 i el 1850. Per tant, si donem les dues dades com a certes, s'haurien adquirit quatre màquines més en el període que va de 1850 a 1857. Madoz, *diccionario...* comentat a Albareda, "La batalla per l'aigua", p. 157

<sup>79</sup> Salarich, *Higiene del tejedor...* p. 101..

<sup>80</sup> Roma, "Règim meteorològic...", p. 740.

<sup>81</sup> Declaració de Bruno Vidal. Folis 67 r i v.

aquest moment, es reservava als obrers masculins. Però no apareixen més esments referents a aquest tema en el document.

Tampoc hi ha notícies del tipus d'il·luminació que utilitzaven a Malars per treballar de nit, en un moment en què no es produïa electricitat. Encara que, probablement, el sistema utilitzat eren els llums d'oli.

No sabem si el canvi de torn s'anunciava amb el toc de la campana que hi havia a la fàbrica, de la qual fins ara només hi havia la imatge de l'anagrama de la companyia.<sup>82</sup> Però, sens dubte, s'utilitzava per cridar a la feina o assenyalar l'inici de les pauses. Tal com ho explica el mateix Bruno Vidal, quan diu que: "(a las ocho) **en aquel mismo momento oyó la campana para volver al trabajo**"<sup>83</sup> o el majordom Francisco Molas quan en la seva declaració explica els fets del dia 14 de juliol dient que van passar "**después de haber dado la señal para almorzar los trabajadores**".<sup>84</sup>

## Direcció, càrrecs i oficis

El procés permet conèixer els diferents càrrecs i oficis que tenia el personal de la fàbrica, des de l'alta direcció fins als filadors i teixidors de les dues quadres. Encara que, lògicament, només recull els noms dels obrers que intervenen d'alguna forma en el sumari.

L'organització de la fàbrica era jeràrquica, comandada per un director, un grup de comandaments intermedis, un segment d'operaris qualificats que es responsabilitzen de les màquines (filadors i teixidors) i d'altres sense qualificació. La font no ens diu res dels aprenents.

Ni l'amo ni els càrrecs de més confiança eren a Malars quan es va produir la baralla. Aquestes absències eren habituals. Generalment, els propietaris eren inversors que no acostumaven a acostar-se a la fàbrica i en deixaven la gestió en mans d'un gerent o administrador que feia, de més a prop, el seguiment. Cap residia a Malars. Així el ciutadà de Vic, Joan Capdevila Graell, que actua com a testimoni i figura al sumari com a administrador de la fàbrica de Molas, Graells i Cia, explica que no va presenciar els fets perquè no hi era. En el seu testimoni aclareix que "**como su cargo de administrador es independiente de los otros que con más o menos**

<sup>82</sup> Vegeu anagrama de la pàgina 16

<sup>83</sup> Testimoni de Bruno Vidal. Foli 67 v

<sup>84</sup> Testimoni de Francisco Molas. Foli 82 .r

relación, se rozan con la generalidad de los trabajadores, no está al corriente de lo que entre ellos pasa.”<sup>85</sup>

Quan testifica i li demanen per l'amo i pels socis exposa que l'amo és Josep Molas, que viu a Vic, i que els socis de l'establiment són: Pere Antoni Comte, Josep Espona (del Rossell de Granollers de la Plana), Pere Vila (de Masies de Roda), Pere Clerch, Llorenç Clerch, Llorenç Pons i Jacint Mata (aquests darrers, de Barcelona). Cap era a la fàbrica, i no són cridats a declarar. De fet, tal com afirma Capdevila, “ni unos ni otros podrán declarar cosa alguna acerca de los hechos porqué rara vez van al establecimiento, y en particular porqué aquel día no se encontraban en él”.<sup>86</sup>

Els amos no són, però, desconeguts a la història de la fàbrica. Poc abans dels fets, l'any 1851, els socis constituïts de la firma Molas Graells i Cia van decidir prorrogar la societat durant 19 anys més.<sup>87</sup> El contracte estableix que el capital de la societat es destinarà a la fabricació de filats i teixits de cotó, 60.000 lliures que s'invertiran en maquinària, gèneres, mobles... S'intueix no només el moment de puixança de la societat, sinó també la voluntat de continuar amb la filatura i el tissatge, tot i ampliant la inversió en màquines.

Un altre aspecte que es descriu al contracte, i que queda reflectit en el document de 1853, és la descripció dels càrrecs de confiança dels socis que han de vetllar pel correcte funcionament de l'empresa. Es tracta de l'**administrador**, Joan Capdevila Graell, del **director**, de qui només sabem que era el senyor Graell,<sup>88</sup> i del **majordom**. Dos dels testimonis de la Causa tenen càrrec de majordom. Francisco Molas testimonia com a **majordom de la fàbrica de Molas a Malars**.<sup>89</sup> Es tracta del fill de l'amo, Josep Molas.<sup>90</sup> A la seva declaració esmenta l'altre majordom, en Francisco Rabella, que era **majordom dels telers mecànics**.<sup>91</sup> Encara hi ha un tercer **majordom**, del qual només s'ha recollit el nom en una declaració: Eugeni.<sup>92</sup>

<sup>85</sup> Declaració de Joan Capdevila Graell. Folis 102-104 v.

<sup>86</sup> Declaració de Joan Capdevila Graell. Folis 102-104 v

<sup>87</sup> AHPB, 1.324/4 (notari Josep M. Mazorla), f. 578-586. 10 desembre 1851. Comentat a Llop, Sadurní, *Malars*, p. 41-43.

<sup>88</sup> Declaració de Ramon Canal, que l'anomena director de l'establiment. Foli 85r.

<sup>89</sup> Declaració de Francisco Molas. Folis 81 v-84 v

<sup>90</sup> Declaració de Josep Molas. Folis 123 r-v.

<sup>91</sup> Declaració de Francisco Rabella. Folis 36 r-39 r.

<sup>92</sup> Declaració de Llorenç Santacreu, àlies Pitansa. Foli 69

La declaració de Francisco Molas aclareix alguns aspectes de les tasques que tenien assignades. Ell mateix explica que: “Después de haber dado la señal para almorzar los trabajadores, éstos salieron y el declarante quedó solo en la cuadra, encargando al Mayordomo Sr. Rabella tuviere cuidado de mantener el orden entre sus trabajadores pues el declarante a su vez haría lo propio con los suyos”. Quan li pregunten sobre el fet del dia anterior diu: “Que habiendo recogido los hiladores dependientes del tiempo de trabajo, a eso de las ocho poco más o menos, éste se quedó en la cuadra con el objeto de arreglar algunas cosas de las máquinas y demás, y así es que nada presenció del hecho”.<sup>93</sup>

D'aquesta declaració es desprèn que en Molas, que s'autoanomena majordom de la fàbrica de Molas, seria el responsable de la quadra on es feia la filatura, la que molt probablement ja existia abans de la constitució de la nova societat. Mentre que en Rabella, el majordom dels telers mecànics, seria el de la quadra de tissatge, i cadascun hauria de coordinar la seva quadra pel que fa al personal, material, feines... La referència al tercer majordom no dona prou detalls com per esbrinar quines eren les seves tasques. Un altre aspecte que no és menor és la consideració de la quadra de filatura com “la fàbrica”. De fet, des dels seu inicis, Malars s'havia dedicat a la filatura.

El contracte de pròrroga de la societat només té una referència a aquest càrrec, que consisteix a determinar que la societat nomenarà “**el mayordomo dependiente principales del establecimiento a pluralidad de votos**”. És un càrrec, per tant, que s'ha de fixar amb l'acord de tots els socis tal com es feia amb la resta de deliberacions i acords.<sup>94</sup>

Francisco Molas no era només un majordom de 27 anys, sinó que era un dels fills de l'amo. Es va casar tres anys després d'aquests fets, i en els capítols matrimonials amb Aniceta Puigmacià el seu pare, Josep Molas, moliner i propietari, li dona a Francisco la quarta part i interessos de la Societat Graells, Molas i Compañía entre altres.<sup>95</sup>

Al sumari hi apareix un obrer, en Ramon Arnau, que declara que és **parador de la fàbrica**.<sup>96</sup> Aquesta feina consistia a manejar la màquina de parar, que

<sup>93</sup> Declaració de Francisco Molas. Foli 82 r.

<sup>94</sup> AHPB, 1.324/4 (notari Josep M. Mazorla), f. 578-586. 10 desembre 1851. Punt 8è.

<sup>95</sup> ABEV, Manual Fàbregas 1856, f. 649, núm. 392. 8 octubre 1856. En canvi, als capítols matrimonials del seu germà Josep amb M. Concepció Ricart, li dona la meitat dels capitals i interessos de la companyia. ABEV, Manual Fàbregas 1861, f. 155, núm. 106. 9 març 1861.

<sup>96</sup> Declaració Ramon Arnau. Folis 39 r-v.

era una màquina lligada al tissatge i que servia per separar els ordits ja enrotllats en plegadors.

També en Pere Vila, de les Masies de Roda, dona detalls curiosos sobre la seva tasca a Malars, ja que és el responsable d'arreglar les coses que quedin penjades a les quadres, un cop finalitzat el torn, i de quedar-se "preparando el juego del agua para los que debían trabajar por la noche".<sup>97</sup> Semblaria doncs que ens trobem davant d'una mena de responsable de manteniment que garanteix el bon funcionament de les màquines i les infraestructures hidràuliques, entre torn i torn.

Un altre treballador d'ofici, que a més té un paper destacat en tot l'afer, és en Salvador Garriga, **fuster**, ja que la seva fusteria, que també feia les funcions de taverna, va ser un espai clau en l'enfrontament.

Finalment hi ha el gruix d'obrers que apareixen en el procés i que es declaren "treballadors de la fàbrica". D'aquests, 9 consten com a filadors i 22 com a teixidors. Sobta la diferència numèrica entre els dos col·lectius, sobretot perquè a partir de les dades que teníem pel 1850 sabíem que a la fàbrica hi havia més persones treballant a la filatura (111) que no pas al tissatge (75).<sup>98</sup> Sembla, però, que la desproporció vindria justificada pel major protagonisme que tenen els obrers de la quadra del tissatge -en la qual treballen els forasters- en la batussa. Darrere d'aquest grup hi hauria tots els treballadors dels quals no s'especifica l'especialització, fet que podria indicar que ocupen un lloc de feina menys qualificat.

Entre aquest grup més nombrós, crida especialment l'atenció en Llorenç Ros, un treballador de la fàbrica de Malars -la dedicada al tissatge- de 33 anys, que afegeix a la seva tasca a la fàbrica la de ser l'**encarregat de dir el rosari**. No en tenim gaire detalls, al document ni tan sols se l'identifica com a teixidor -encara que es dedueix per la quadra en la qual treballa- però probablement era una persona de confiança de l'amo ja que, com ell mateix afirma, en el moment de la batussa tornava de Manlleu de buscar dues persones per treballar a la fàbrica, per encàrrec d'aquest. No sabem si era foraster o de Roda si bé sembla, a partir del seu testimoni, que havia vingut de fora. Val a dir que són diversos els obrers que remarquen que no sortien de la fàbrica abans d'haver resat el rosari.

Podríem pensar que amb la incorporació d'alguns elements religiosos en la quotidianitat dels treballadors es compensava el fet que a la colònia no hi hagués cap centre de culte. Recordem que l'església de la Sagrada Família de Malars no es construiria fins a mitjan segle XX, més de 100 anys

<sup>97</sup> Foli 124 v.

<sup>98</sup> Vegeu la pàgina 8

després de la creació de la colònia.<sup>99</sup> Però les necessitats espirituals dels habitants de Malars ja quedaven cobertes per la parròquia que tenien assignada, la de Granollers de la Plana, situada a uns 30 minuts a peu. És en la documentació conservada en aquesta parròquia on trobem registrats els baptismes, els casaments i els enterraments dels habitants de la colònia. Per tant, l'obligatorietat de passar el rosari, que es desprèn dels testimonis, possiblement és fruit d'una imposició i una forma de control dels amos que assignen la tasca a una persona de confiança, com seria el cas d'en Llorenç Ros.

## Els obrers invisibles

Un aspecte a destacar d'aquest document és la presència de dones a les fàbriques de Malars, encara que, en cap cas, sigui ocupant un càrrec de responsabilitat en la gestió de l'empresa tasca ja que, tal com hem vist a l'apartat anterior, requeia únicament en els homes. En relació al procés, no hi ha tampoc cap treballadora que hi tingui un paper destacat -queda clar que tots els que hi estan implicats de forma directa són homes- però sí que hi ha diverses dones que actuen com a testimonis i ens permeten intuir el rol que ja tenien a les fàbriques en aquest moment tan primerenc.

En el judici només apareixen tres dones de les quals se'n recull el nom i a les quals es dona veu com a testimonis. La primera és la muller del fuster de la colònia, Antoni Garriga, que es documenta com a **Maria Garriga**, per tant la identifiquen amb el cognom del marit. A partir del document queda clara la funció que aquesta dona desenvolupava a Malars ja que casa seva funcionava com a taverna per als treballadors i també com a botiga d'aliments essencials. En aquest mateix espai -la casa del fuster- hi trobem la segona dona, la **Maria Pujol**, que en la major part del judici s'esmenta sense el cognom però amb l'aclariment de ser la neboda de l'hostaler de Roda ("sobrina del mesonero de este pueblo"), per tant sembla lògic afirmar que el seu paper era ajudar també en la taverna-botiga.

L'única dona que tenim documentada amb noms i cognoms de totes les que treballaven pròpiament a la fàbrica és la **Maria Baucells**, de 22 anys, filadora de Roda que actua com a testimoni de la defensa donant una coartada a un dels acusats rodencs, Esteve Soler. Segons aquesta noia, l'acusat no va poder anar a cal fuster a amenaçar ningú perquè es va

<sup>99</sup> Es va inaugurar el 30 de setembre de l'any 1956. Llop, Sadurní, *Malars...*



*Grup de treballadors de Malars de finals del segle XIX. Crida l'atenció l'important nombre de dones i de criatures que hi havia a la fàbrica en aquell moment. Procedència: AMG, Arxiu d'imatges, Imatges de Malars, Fons Teresa Barnera*

quedar esmorçant amb ella al costat de la màquina. També en aquest cas, a la testimoni, li assignen el cognom del marit, Meliton Baucells, germà d'un dels ferits en els fets del dia 14 de juliol.<sup>100</sup>

Les altres dones que s'esmenten indirectament en el document són les de Roda que, de forma col·lectiva, es presenten davant de la passera de Malars, d'acord amb els testimonis, per amenaçar amb garrots i pedres els forasters.

<sup>100</sup> Aquest fet dificulta la seva identificació com a germana de l'acusat, tal com s'especifica en el foli 196 v del procés, una circumstància que, sens dubte, també devia afectar la credibilitat del seu testimoni

La poca presència de dones en el procés no vol dir, però, que no hi hagués un important grup de treballadores a la fàbrica de Malars, i per extensió a les fàbriques de riu d'aquesta zona. Només cal tenir en compte altres fonts que, de forma indirecta, evidencien la presència de dones en l'àmbit fabril en aquest moment.

Així, en un procés conservat a l'Arxiu Municipal de Roda de l'any 1858 (només cinc anys després dels fets de Malars) la rodenca Maria Marondo denuncia que un xicot, company de la fàbrica, li ha tirat "una piedra que le pegó en las espaldas" quan tornaven a peu cap a Roda, després d'haver acabat el seu torn a Malars, cap a les 12 de la nit.<sup>101</sup> També són noies joves, *fabricantas*, treballadores de les fàbriques de Ricart, Fontanelles i del mateix Malars, les malaurades protagonistes d'un dels fets més escabrosos que integren la crònica negra del segle XIX a Osona: l'assassinat de les noies del Cós.<sup>102</sup> Les joves assaltades en aquest funest episodi van ser la Maria Àngela Disorgas (23 anys), la Josefa Pons (10), la Teresa Fussimanya (19), la Josefa Sala (14), la Maria Serra (13) i la Maria Disorgas (14). Tres d'elles van morir, i els assassins van ser executats al garrot a les roques del Cós a finals del mateix any. Van ser atacades quan anaven de Folgueroles a les fàbriques, caminant en grup, i són només una mostra de totes les noies i dones que van trobar a les fàbriques del Ter, ja durant la primera meitat del segle XIX, una font d'ingressos pel manteniment de les seves famílies.

Un darrer document molt interessant en aquest sentit és la llibreta on es recull la recaptació de la Sociedad de Hiladores de Algodón de Roda corresponent a l'any 1855 on figuren a la fàbrica de Malars (la destinada al tissatge) 17 associats, 14 homes i 3 dones. Aquesta presència femenina que podríem considerar anecdòtica, ja que és gairebé cinc vegades inferior a la masculina, té molt més pes a l'altra fàbrica de Malars, la de Ca l'Alegre, que apareix també documentada en aquesta relació i en la qual consten 7 associats homes i 6 dones. Una proporció de gèneres que, com a mínim en el cas dels afiliats procedents d'aquesta indústria, ratllaria el 50%.

Resulta també revelador el fet que, de les 7 associacions obreres que es documenten a Roda de Ter abans del 1848, tres incloïen les dones en el nom:

Sociedad de Hiladores entre hombres y mujeres amb 99 socis

Sociedad de Jornaleros entre hombres, mujeres y niños 281 socis

Sociedad lanera entre hombres y mujeres amb 41 socis.<sup>103</sup>

<sup>101</sup> El lloc era als Roures del Macià. Explica també que la pedra era petita i no la van llançar molt fort, per això tot i que li va fer mal no tenia lesions. AMR, Processos,

<sup>102</sup> Roviró, Alemany, "150 anys de les degollades del Cós", p. 12-14.,

<sup>103</sup> Vergés, *Roda de Ter, 1820-1909*, p. 49

També crida l'atenció el fet que la més nombrosa d'aquestes societats inclogui també els **nens**. En aquest cas no fa referència, estrictament, a la feina a les fàbriques, sinó que es parla de "jornaleros", un concepte que, si bé tradicionalment s'associa amb els treballadors agrícoles, en principi té una accepció més àmplia i inclou qualsevol treballador que faci feina a jornal i rebi retribució per la feina que fa en un dia.

Així, hi havia o no nens treballant a Malars en aquest moment? És fàcil pensar que sí ja que el treball infantil, que estava molt arrelat en les societats agrícoles com una contribució imprescindible a l'economia familiar, es va traslladar de forma natural al món de les fàbriques. A totes les indústries era habitual trobar un gran nombre de criatures, sovint molt petites, fent llargues jornades laborals a canvi d'un sou notablement inferior al que rebien la resta de treballadors.

Ara bé, si trobar indicis de la presència femenina a la fàbrica ja resulta complicat, trobar la petjada del treball infantil encara en resulta més. En el document que expliquem, l'única referència als nens és quan se'ls inclou, també de forma genèrica, entre els rodencs que amenacen els forasters amb pedres i pals des de l'altra banda de la passera de Malars. Se'ls descriu com a nens d'una certa edat. Res més. Eren nens que veien amenaçada la seva subsistència per la possible pèrdua de feina dels pares o, directament, veien perillar el seu paper a Malars?

Entre les noies atacades al Cós hem vist que n'hi ha dues que no arriben als 14 anys. I dues que tot just tenen aquesta edat. Sens dubte aquest era un fet molt habitual i estès perquè una de les primeres lleis que es dictà a Espanya per reglamentar el treball infantil—el 24 de juliol del 1873-, l'anomenada Llei Benot, ja establí la prohibició de treballar als menors de 10 anys i als nens més petits de 13 i a les nenes de 14 només se'ls permetia fer una jornada laboral de 5 hores diàries.

## Evolució de la colònia

Tot i que a partir de les dades recollides en el procés judicial no es pot refer amb gaire exactitud l'aspecte de Malars en aquell moment, sí que es poden observar diversos espais amb diferents funcions i característiques:<sup>104</sup>

**Espai productiu:** Estaria format per les dues quadres (tissatge i filatura). També s'esmenta un cobert que estaria a unes 25 passes de la quadra, segons el testimoni de Francisco Molas, i l'àrea dels estenedors de les peces. No hi ha referències a magatzems, resclosa o oficines, en canvi s'hi esmenta el molí.

**Espai residencial:** No està citat explícitament, però hi ha testimonis que són "vecino inmediato a la fàbrica" o "habitante de dicha fàbrica". Els testimonis que diuen que viuen a Malars són Josep i Llorenç Canudas, Llorenç Santacreu, i els testimonis Francisco Casanova, Josep Casellas, Miquel Sobrero (natural de Rupit), Josep Tió, Cristòbal Vilalta i Josep Ricart (amenaçat) i també aquells que viuen amb en Llorenç Santacreu, àlies Pitansa: el noi de Sallent, Isidre de Vilanova, Ramon de Casserres i en Josep, àlies Germà. Es cita la botiga de comestibles. No hi ha escola, ni referències al jardí o als horts.

**Espai de domini:** No està explicat el lloc de residència del director en aquest moment, ni tampoc hi ha la presència d'una església. L'amo de la fàbrica mai va residir a la colònia ni hi tenia cap edifici destinat, ja que Josep Molas vivia a Vic i deixava persones de confiança a càrrec de l'establiment.

En pocs anys, el molí fariner que havia iniciat l'aventura fabril havia evolucionat, augmentant no només l'espai productiu sinó habilitant una zona com a habitatge per als treballadors a la mateixa indústria. I encara evolucionaria més: l'inventari *postmortem* dels drets, béns i propietats de Josep Molas i Vila (mort el 13 d'abril de 1871) detalla "una posesión denominada Malars" amb tota mena de detalls.<sup>105</sup> Es tracta d'una colònia que tot i no tenir la complexitat que les colònies assolirien a final de

<sup>104</sup> Prenem la nomenclatura de Clua, "Les colònies industrials al Berguedà..."

<sup>105</sup> Llop, Sadurní, *Malars...*, p. 50-52".

segle amb la creació de nuclis molt autònoms que permetrien cobrir totes les necessitats dels treballadors, a mitjan segle Malars té no només una fàbrica i un espai per a habitatges, sinó que ja té un entramat més desenvolupat.<sup>106</sup>

Val la pena comentar alguns espais per la seva particularitat i importància en el context de la colònia.

### El molí

El molí de Malars era un molí fariner d'origen medieval. De nou hem de recórrer a altra documentació per saber què passava amb aquesta infraestructura hidràulica. A la dècada dels anys 1820, Gaspar Molas va transformar l'edifici antic del primer molí en fàbrica per aprofitar les conduccions d'aigua. Durant molts anys va ser el lloc de residència de Francisco Molas i Vila, germà del propietari, que va ser el responsable del molí fariner fins al moment de la seva mort.<sup>107</sup>

Encara que aquest Francisco Molas no apareix al sumari sí que ho fa en Josep Soler, mosso d'aquest molí, de 26 anys, que actua com a testimoni durant el procés.<sup>108</sup>

Val a dir que aquest molí fariner va estar en funcionament fins ben entrat el segle XX.

<sup>106</sup> No serà fins a una segona etapa, ja a partir de la dècada del 1880 i, sobretot, del 1890, que les colònies començaran a convertir-se en autèntics pobles amb tots els serveis necessaris per als seus habitants. Serra, "Les colònies industrials a Catalunya", p. 246.

<sup>107</sup> En el testament, el propietari fa un esment especial al seu germà Francisco, que s'encarrega del molí de Malars des de fa molts anys i que, tot i haver-se casat, no ha rebut encara la part que li correspon de la legítima dels pares, diu que "es mi voluntad de mientras no saque dichos sus derechos sea mantenido durante su vida por mi heredero en su casa y compañía en todo lo necesario trabajando en él cuanto pueda a utilidad de la misma y en este caso muriendo así, al paso que podrá el disponer libremente de todo cuanto haya adelantado, quiero que solo pueda disponer de la tercera parte de los derechos que le dejaron dichos mis padres." ABEV, Notari Mas vol 2063, núm. 135, f. 687. Francisco morí l'any 1859, pocs anys després dels fets de Malars, i va dictar el seu testament a casa seva a la fàbrica de Malars.

<sup>108</sup> Folis 128r-129 r.

### Botiga de comestibles

Una altra espai singular que apareix al document és la casa del fuster, l'Antoni Garriga. A partir dels testimonis podem veure que no era únicament l'habitatge d'ell i la seva família, sinó que feia també les funcions de botiga de comestibles i de taverna on els treballadors podien anar a menjar i beure durant les pauses del seu torn laboral.

No podem deixar de destacar la importància de documentar aquest espai de funció polivalent que, a partir del document s'endevina com una casa de grans proporcions i de més d'un pis d'alçada, en una colònia tan incipient, en un moment en què a les colònies només es prioritza la construcció d'edificis indispensables per al bon funcionament de la fàbrica.

És molt possible que aquest establiment de cal Fuster que apareix en el document del 1853 sigui el "mesón" que també apareix documentat a la matrícula industrial de Gurb de l'any 1871-1872, del qual no se'n donen més dades.<sup>109</sup>

### La palanca o passera

Malars es troba en una devesa formada pels rius Ter i Gurri. L'accés que, en l'actualitat no revesteix cap dificultat, era força més complicat al segle XIX, tant pel volum d'aigua com pel fet que no hi havia cap pont estable que permetés travessar el Gurri.

El primer pont sobre aquest riu no es va construir fins al 1946.<sup>110</sup> Abans d'aquell any, el trànsit rodat cap al cantó de Roda havia de fer-se creuant el qual que hi ha just davant de la colònia. L'accés per a les persones, però, s'havia solucionat molt abans, tal com evidencia el plet de 1853, en què ja es parla de la palanca sobre el Gurri. Aquesta plataforma es convertí, de fet, en l'escenari principal de la baralla de la nit del 13 de juliol tal com s'ha vist en la narració dels fets.

Malauradament, no es donen detalls que ens permetin saber com era aquesta passera original i en què es diferenciava de la que encara avui es conserva.

<sup>109</sup> AMG, Matricula industrial, 1874-1875

<sup>110</sup> Llop, Sadurní, *Malars...* p. 95



*Dues instantànies de la dècada de 1920 i 1930, respectivament, en les quals apareix la palanca que travessa el riu Gurri i permet accedir a la fàbrica des del cantó de Roda sense haver de travessar aquest riu. Aquesta passera de ferro va ser un dels escenaris principals dels enfrontaments del 1853. Procedència: Arxiu Municipal de Gurb, Arxiu d'Imatges, Imatges de Malars, Fons família Oliva-Rifà / Autor: Joan Sala. Procedència: Arxiu de la Memòria Històrica de Roda.*



## Condicions de vida dels treballadors

Qualsevol empresa, fàbrica o colònia necessita un component imprescindible per poder funcionar: la mà d'obra. Per a un establiment fabril com Malars cal un abundant nombre de treballadors i treballadores que, principalment, procedeixen de les poblacions veïnes. A vegades, però, amb aquests obrers no n'hi ha prou i cal anar-los a cercar a fora, tal com passa en la causa que analitzem en la qual, en tot moment, es diferencia entre els treballadors "del país" i els "forasters". Una referència que ens indica que ens trobem davant no només d'unes realitats diferents, sinó també enfrontades.

### La mà d'obra

Un element que és important en qualsevol fàbrica o colònia és la bona comunicació amb les poblacions veïnes. És essencial una xarxa de camins accessible de la fàbrica amb els pobles i ciutats de l'entorn no només per a l'arribada de les matèries primeres i la distribució dels productes elaborats, sinó per facilitar també l'accés dels treballadors. Malars està ubicada en el límit entre les Masies de Roda i Gurb, i molt a prop dels nuclis industrials de Roda de Ter i Manlleu i aquestes són les poblacions a què pertanyen la majoria d'obers del territori que apareixen al procés judicial.

Una de les frases que més repeteixen els testimonis és que acabaven de treballar i sortien per marxar a casa seva. No vivien, per tant, a Malars. La gran majoria dels treballadors citats són de Roda, que és on s'instrueix la causa, i també hi ha treballadors que declaren ser d'altres poblacions veïnes com Manlleu, Gurb (i Granollers de la Plana) i Vic (l'amo). Els obrers de Roda accedien a la fàbrica per un camí que va per la vora del riu fins a la passera que travessa el Gurri. Era habitual que els treballadors i especialment les treballadores anessin caminant en grup cap a la fàbrica. No podem obviar que es tractava de trajectes que, amb major o menor distància, tenien la seva dificultat: sovint es feia el trajecte de nit, sempre caminant, amb calor a l'estiu i fred a l'hivern (neu i boira)...

Cal dir que aquest grup de treballadors "de proximitat" era el més nombrós i, sens dubte, era previ a l'establiment de la colònia. Tot i això, era el grup menys conegut i menys present en la documentació, un col·lectiu anònim al qual no s'havia donat veu fins ara quan, gràcies a les informacions recollides en la documentació estudiada, podem fer-ne un perfil més acurat.<sup>111</sup>

Els "forasters" contra els quals criden els treballadors i els veïns de Roda segons aquest document són obrers, majoritàriament especialitzats en tissatge, procedents d'algunes poblacions del Berguedà com Avià, Berga o Casserres i del Bages, com Sallent, i que s'han instal·lat a la colònia i treballen com a teixidors en una de les fàbriques de Malars. Les raons que han portat aquest col·lectiu a la fàbrica gurbetana no s'expliquen de forma directa, però són fàcils de deduir a partir dels fets i els testimonis recollits.

L'aposta dels propietaris de Malars, constituïts en una nova companyia des de la dècada del 1840, per modernitzar la fàbrica i incloure també el tissatge en la seva producció, devia comportar una creixent necessitat de mà d'obra.<sup>112</sup> Obrers formats i sense lligams de solidaritat amb els del territori, que estan disposats a establir-se a la colònia i a acceptar, potser, algunes condicions que els del país s'havien negat a assumir. Probablement aquesta característica és el que els fa més convenients per als amos, més que no pas el seu mestratge en la utilització de telers mecànics, que si bé és un avantatge per a la feina, no resulta imprescindible. Recordem que a Roda ja es documenta, l'any 1848, una societat de treballadors de telers mecànics amb més de 90 associats, per tant ja existia en el territori gent preparada per fer aquesta tasca.

A partir del document podem extreure'n unes característiques generals. Són homes, la majoria solters –que en alguns casos, com hem vist, trobem anys més tard que contrauen matrimoni a la colònia– però també hi ha algun treballador casat. En aquest cas, però, no els trobem establerts a Malars amb la família sinó vivint de rellogats, lluny de casa. Aquest és el cas, per exemple, d'en Llorenç Santacreu, àlies Pitansa, que en la seva declaració explica que viu en una habitació que li ha llogat en Josep de Casserres, juntament amb altres homes.<sup>113</sup> Per tant, tal com passa actualment amb els moviments migratoris, són homes que es desplacen, en un primer moment sols, per guanyar-se la vida.

<sup>111</sup> Vegeu índex onomàstic, p. 75-81

<sup>112</sup> Cal recordar que Malars va passar de tenir 40 operaris dedicats a la filatura, l'any 1845, a tenir-ne més de 180 entre filatura i tissatge només cinc anys més tard.

<sup>113</sup> Foli 69 v.

## La vida quotidiana

La quotidianitat dels treballadors i les treballadores de Malars seguia el ritme de la fàbrica. Arribar a la quadra, des de l'edifici del costat o des d'un poble veí, i començar la llarga jornada amb unes condicions laborals precàries, era el pa de cada dia. En aquest sentit, per a les persones que vivien a Malars mateix, la proximitat era un clar avantatge.

La ubicació dels habitatges al costat de les fàbriques afavoria també el propietari perquè tenia la mà d'obra al costat del lloc de producció. Encara que, d'altra banda, era un factor d'inseguretat si hi havia algun incendi a la fàbrica, inundacions del riu...

No hi ha cap descripció dels habitatges, però el fet que es relloguin habitacions, segons la declaració de Llorenç Santacreu, en les quals hi ha algun home casat, com ell mateix, ens indica que no hi havia prou habitatges i que una solució a aquest problema passava per aquesta alternativa.

Les persones que treballaven a la fàbrica no tenien cap luxe. L'anàlisi de la roba que porten els ferits i que fan els mestres sastres descriu un abillament força senzill.<sup>114</sup>

Francisco Sangles: uns pantalons "de bayeton", que és una tela de llana amb molt pèl, una camisa de cotó de quadres.

Joan Tió: una "blusa de indiana", camisa blanca de cotó.

Joan Fontserè: pantalons de "bayetón", camisa de cotó.

La roba que portaven va quedar inservible, després dels enfrontaments, tacada de sang i foradada. En aquell temps, era habitual que la gent de les classes populars tinguessin una muda d'hivern i una d'estiu, com a molt.

Una altre aspecte que ens mostra l'expedient de la causa és el grau d'alfabetització dels treballadors i treballadores de la fàbrica. Fins a l'aprovació de la Ley Moyano o Ley de Instrucción Pública de 1857 -poc després de les baralles- no s'estableix l'obligatorietat de l'ensenyament fins als 14 anys. No cal dir que l'aplicació d'aquesta llei va ser molt irregular. Sense fer una anàlisi exhaustiva, s'observa que cap dels encausats en el judici, d'acord amb el seu testimoni, havia rebut cap mena d'instrucció. En tots els casos, a excepció del d'en Llorenç Santacreu, àlies Pitansa, i d'Esteve Molins, àlies Carder, són joves de menys de 25 anys, per això,

com a menors d'edat, han de ser representats per un procurador. El càrrec recau en la persona de Mariano Arbell, que és qui signa les declaracions de tots els acusats als quals representa. Llorenç Santacreu fa constar que no pot signar la seva declaració perquè no en sap. Més enllà dels acusats, resulta fàcil resseguir l'alt tant per cent de testimonis que tampoc saben llegir ni escriure. Ens trobem doncs, davant d'una radiografia fidel del perfil més comú en aquestes fàbriques.

Finalment, el document ens dona unes breus notícies sobre algunes activitats que els treballadors duïen a terme fora de la seva jornada laboral. En aquest cas es parla de dues activitats molt populars entre els obrers al segle XIX, com eren cantar i anar a pescar.<sup>115</sup> Sempre, això sí, en grup i reservat als homes.

<sup>114</sup> Folis 76 v-77 v.

<sup>115</sup> Vegeu: Ayats, Jaume (2008). Cantar a la fàbrica. Cantar 'al coro'. Col·lecció La Turbina. Museu del Ter. Manlleu. Llop, Irene; Sadurní, Núria (2021). L'art de la paciència. La pesca fluvial a la conca mitjana del riu Ter. Museu del Ter. Publicació en línia.

## A TALL DE REFLEXIÓ

Cada vegada és més gran el coneixement que tenim de la industrialització a la conca mitjana del Ter i dels efectes que aquesta profunda transformació va tenir sobre l'economia i la societat osonenca. No obstant això, són encara escadusseres les notícies que tenim sobre les condicions de vida i feina dels obrers i obreres i sobre els episodis de conflictivitat que s'hi van viure, especialment pel que fa a les primeres dècades del segle XIX. Poques vegades ens trobem amb l'oportunitat de conèixer amb més profunditat els detalls de protestes o d'esclats puntuals de violència dels quals, sovint, només tenim notícies breus. En aquest sentit el sumari que analitzem és una font única que deixa entreveure els efectes d'aquest canvi econòmic sobre els seus principals protagonistes: els obrers.

També ho és perquè, per les seves característiques, permet donar veu i posar cara a una petita mostra d'aquests treballadors. Persones com nosaltres que van viure de primera mà el canvi industrial, la identitat de les quals massa sovint queda amagada darrere de les grans xifres i els discursos generalistes.

Si bé podríem haver plantejat aquest treball com un afegit a la monografia que anys enrere vam dedicar a Malars, estem convençudes que, en un marc més ampli, aquesta font aporta també moltes dades d'interès per a estudis més exhaustius sobre aquest període, alhora que ens convida a extreure'n algunes reflexions interessants sobre el procés industrial en aquesta àrea de l'interior de Catalunya.

El primer punt a destacar és la capacitat que té aquest procés de traslladar-nos a l'interior d'una de les fàbriques de riu capdavanteres en aquesta etapa primerenca de la industrialització a Osona. Un establiment fabril modern, que des de la dècada del 1840 i seguint l'estela d'altres indústries del país, va apostar per implantar millores tecnològiques que permetessin augmentar la producció i rendibilitzar

la inversió de tots els socis propietaris.<sup>116</sup> A través del testimoni d'alguns dels seus operaris podem entreveure aspectes tan diversos com l'organització, els torns de feina, com eren els espais productius o qui eren i d'on venien els seus treballadors, però també els privats que afecten a la colònia de Malars.<sup>117</sup>

Una altra reflexió que ens suggereixen els fets recollits en el processament és que el procés d'industrialització que va viure la nostra societat no va ser pacífic ni va estar exempt de virulència. Hi ha una colla de contradiccions i conflictes que esclaten en el marc d'aquesta profunda transformació social i econòmica, tal com ho demostren els aldarulls del 1853 però també els antecedents que hem localitzat de només sis anys abans, el 1847<sup>118</sup>, o l'esclat de violència que comportà a tota la conca mitjana del Ter, la vaga del 1855.<sup>119</sup> El malestar a Roda i a Gurb no és, doncs, una situació excepcional, sinó una mostra que la nova societat es configura enmig de crisis i desacords.

Tots aquests incidents que, malauradament encara no coneixem prou, són només un símptoma d'una reforma més profunda que desestabilitza aquest territori des dels primers anys del segle XIX. Els treballadors, sobretot els del ram del cotó en què no hi ha la tradició gremial que impera en altres sectors com el de la llana, s'organitzen per defensar els seus drets i aconseguir millores, intentant adaptar-se als canvis estructurals que deriven de l'evolució del procés industrial. Encara que no tenim prou dades sobre la gestió i el funcionament d'aquestes primeres associacions obreres, la seva ombra s'intueix darrere dels enfrontaments de Malars del 1853. Perquè aquest capítol és, al cap i a la fi, un petit acte de resistència i revolta contra la política

<sup>116</sup> Llorenç Ferrer i Alòs documenta un procés similar a partir de la dècada de 1840 a la conca del riu Cardener, amb la creació de fàbriques concebudes com a unitats de producció, en les quals s'apostava pel canvi tecnològic. Ferrer, "La industrialització de Catalunya...", p. 40-41.

<sup>117</sup> Carles Enrech assenyala que abans del 1880 la disciplina era encara molt laxa a la majoria de fàbriques. No hi havia uns horaris estrictes i les petites pauses enmig de la jornada laboral eren habituals. Malars, en canvi, ja força anys abans sembla haver-se organitzat de forma estricta i disciplinada. Enrech, "L'ofensiva patronal contra l'ofici...", p. 189.

<sup>118</sup> Vegeu p. 43.

<sup>119</sup> Recordem que és precisament en el marc d'aquesta vaga del 1855 que a Sant Hipòlit hi ha un enfrontament entre fabricants i treballadors que acaba amb quatre ferits per arma de foc. Benet, Martí, *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, p. 817.

dels propietaris de cobrir amb persones de fora els llocs dels obrers en vaga, contravenint així els principis de camaraderia i respecte que defensaven els treballadors.<sup>120</sup>

Una darrera reflexió que extraiem del document és la constatació que els esquiroles que Josep Pla recollia en el seu llibre *Un senyor de Barcelona*, quan reproduïx les memòries de l'industrial manlleuenc Rafael Puget, existien. Només que, en aquest cas, no venen de Santa Maria de Corcó com deia aquest autor, sinó de l'altre riu, de les comarques del Bages i del Berguedà. Són aquests treballadors, els forasters del nostre procés, que no tenen cap relació amb els col·lectius obrers del territori i, en conseqüència, poden actuar lliurement, sense tenir en compte els seus companys autòctons. Són una part de l'ariet que trenca el bloc de la resistència obrera que ja podem intuir rere els fets del 1847. I si bé és probable que el text de Pla no fos precís pel que fa a l'origen del nom -com s'ha dit anteriorment aquest concepte apareix documentat ja l'any 1841 a Igualada per referir-se als treballadors no associats- sens dubte sí que ho fou quan posava en boca de Puget la frase: "Manlleu ha jugat un gran paper en la història de la lluita social catalana".<sup>121</sup> Una afirmació que pensem, caldrà confirmar amb noves investigacions, aprofitant la riquesa documental dels nostres arxius i el talent dels historiadors que s'hi dediquen, però assegurant-nos, això sí, d'ampliar aquest àmbit geogràfic a tots els nuclis industrials de la conca mitjana del Ter.

<sup>120</sup> Roma, citant Enrech, destaca que el model que els obrers tenien sobre com havien de ser les condicions laborals i la relació amb els amos es recolzava en quatre principis bàsics: el repartiment del treball, la idea que a igual treball igual salari, el respecte a l'antiguitat a la feina i la propietat usufructuària dels mitjans de producció. Roma, F. "Conflictos per a l'ús de l'aigua...", p. 7.

<sup>121</sup> Pla, *Un senyor de Barcelona...* p. 26.

Declaracion  
de  
Fernando Pla  
sells

Acto seguido habiendose trasladado el dicho Sr. D.  
Carr. del dicho Fernando Pla, recibí e conjuvamen-  
te, bajo miya promocio de verdad ante quem puse que  
le interrogare, habiendose expresado ser de edad de once  
quiere años.

Heida la declaracion que obra en las primeras deli-  
gencias practicadas por este Alcalde, para que se diga  
si es la misma; si se aprueba y ratifica, o si tiene que  
variar algo de lo convenido.

Dijo: Que dicha declaracion es la misma que  
puse; que la aprueba y ratifica, sin tener que variar  
cosa alguna de lo convenido.

Preguntado: Expone a que han y como tuvo lugar el  
hecho.

Dijo: Que sucedió a los del anochecer cuando recogian  
los idiegues del habealo verificado, en la que era de la  
fabrica de Matons, como ya tiene dicho. Que no puede  
expresar otra cosa sino que al salir de la puerta de la fa-  
brica, le sobrevino de improviso dos sujetos a los cuales

## BIBLIOGRAFIA

- Albareda, J. (1981). *La industrialització a la Plana de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs. (Osona a la butxaca, 2).
- Albareda, J. (1986). "Roda de Ter en el segle XVIII. Resposta de la vila al qüestionari de Francisco de Zamora (1789)". *Ausa*, XII, 116, 21-31.
- Albareda, J. (1995-1996). "La batalla per l'aigua a la Plana de Vic (1825-1845)". *Manlleu, el Ter i el canal industrial. Materials per una exposició*. Manlleu: Museu de Manlleu, 153-166.
- Albareda, J. et alii (1984). *Història d'Osona*. Vic: Eumo Editorial.
- Ayat, Jaume (2008). *Cantar a la fàbrica. Cantar al coro*. Col·lecció La Turbina. Manlleu: Museu del Ter.
- Balcells, A.; Serra, R. (2019). *Les colònies industrials de la conca del Llobregat*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Bayón, E. (2005). "Les colònies industrials del Ter Mitjà". *L'Erol*, 86-87, 115-118.
- Bayón, E.; Casas, P. (2008). "Una història silenciada: la invisibilitat de la dona obrera al Ter mitjà". *Revista d'etnologia de Catalunya*, 33, 163-169.
- Bayón, E. (2008). "Els orígens de la industrialització al Ter mitjà". *L'Avenç*, 331, 32-36.
- Benet, J.; Martí, C. (1976). *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*. 2 vol. Barcelona: Curial, Documents de cultura.
- Cabanas, F. (1992). *Fàbriques i empresaris*. Vol II. Cotoners. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Castañé, M. (2015). "El (Ter)annà d'un territori industrialitzat. Dels molins a les grans colònies industrials". *Identidades: territorio, cultura, patrimonio*, 5, 163-185.
- Clua, J. (1992) "Les colònies industrials al Berguedà: estudi d'una transformació urbana". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34, 145-170.
- Columbrí, A. (1864). *Memorias de un presidiario político (1857)*. Barcelona: Librería Española de I. López editor.
- Dalmau, A. (2015). "Els primers esquiroles a Igualada". *Revista d'Igualada*, 50, 14-15.
- Deu, E.; Llonch, M. (2008). "La maquinaria tèxtil en Catalunya: de la total dependència exterior a la reducció de importacions". *Revista de Historia Industrial*, 38, 17-49.
- *Diccionari de sindicats, sindicalistes i de la història del moviment obrer de Catalunya (dels orígens fins l'any 1939)*. <http://www.veuobrera.org/06crono.htm>
- Enrech, C. (2001). "L'ofensiva patronal contra l'ofici. Estructures laborals i jerarquies obreres a la indústria tèxtil catalana (1881-1923)". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 12, 185-196
- Enrech, C. (2003). *El pla contra la muntanya: la crisi de la indústria tèxtil del Pla i la colonització fabril de la muntanya (1874-1904)*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- Ferrer, L. (2009). "La industrialització de Catalunya. Les fàbriques tèxtils del riu Cardener al segle XIX". *Estudis històric i documents del Arxiu de Protocols*, XXVII, 321-366.
- Ferrer, L. (2011). *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- Garcia, A. (2002). "Indústria i ordre social: una lectura política del treball cotoner a la Barcelona del segle XIX". *Barcelona Quaderns d'Història*, 6, 51-73.
- Ginebra i Molins, R. (2000) "Els arxius de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. Onze segles d'història i cent anys de concentració de fons". *Lligall*, 16, 11-83.
- Llonch, M.; Sancho, S. (1990). "La movilidad en el marco de la transició demogràfica: la Catalunya interior 1755-1900". *Papers de demografia*, 45, 1-22.
- Llop, I; Sadurní, N. (2015). *Malars: de molí fariner a colònia industrial*. Vic: Eumo. (Col·lecció La turbina, 6)
- Llop, I; Sadurní, N. (2021). *L'art de la paciència. La pesca fluvial a la conca mitjana del riu Ter*. Publicació virtual. Museu del Ter.
- *Manlleu Històric* <http://manlleuhistoric.blogspot.com/2014/08/0012-de-lany-1800-al-1849.html>
- Ocaña, Maria (1990). "Roda de Ter al segle XIX. Agrupacions obreres" a *Roda de Ter*. Núm. 489. Febrer. Ajuntament de Roda de Ter.
- Ocaña, Maria (1990). "Roda de Ter i el moviment obrer en el primer terç del segle XX" a *Roda de Ter*. Núm. 490, 491 i 492. Març, abril i maig. Ajuntament de Roda de Ter.
- Ollich, I. et alii (1995). *A banda i banda del Ter. Història de Roda*. Vic: Eumo Editorial.
- Pla, J. (1989). *Un senyor de Barcelona*. Barcelona: Ed. Destino.
- Pla, C. (2016). *Les colònies tèxtils. La colònia de la Bauma. Un món i una vida que ja no tornaran*. Treball de final de grau. Universitat de Barcelona.

- Roma, F. (2012). "Règim meteorològic i desenvolupament industrial a Osona (1835-1900)". *Ausa*, XXV, 169, 735-751.
- Roma, F. (2014). "Canvi social i conflictivitat als segles XVIII i XIX. El cas d'Osona". *Ausa*, XXVI, 174, 925-944.
- Roma, F. (2021). *Conflictives per l'ús de l'aigua a la conca mitjana del Ter durant el segle XIX*. <https://excursionismecientific.files.wordpress.com/2011/05/conflictives-aigua1.pdf>
- Roviró, X. (2008). "150 anys de les degollades del Cós". *La Falguera*, 28, 12-14.
- Salarich, J. (1858). *Higiene del tejedor o sean medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón*. Vic: Imprenta y Librería de Soler Hermanos .
- Sancho, S.; Ros, C. (1998). "La població de Catalunya en perspectiva històrica". Giner, S. (ed.). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya, 91-116. <https://core.ac.uk/download/pdf/147044123.pdf>
- Serra, R. (2011). "Les colònies industrials a Catalunya". *Catalan Historical Review*, 4, 241-255.
- Vergés, M. I. (1991). *Roda de Ter, 1820-1909: Una població industrial a Catalunya*. Tesi de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Vilar Blanch, Jaume (1965) "Apunts històrics. Inicis de la indústria tèxtil a Catalunya i a Roda". A *Roda de Ter*. Número de Festa Major. Ajuntament de Roda de Ter.

## Arxius consultats

- Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic. ABEV
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. AHCB
- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. AHPB
- Arxiu Municipal de Gurb. AMG
- Arxiu Municipal de Manlleu. AMM
- Arxiu Municipal de Roda. AMR
- Arxiu Municipal de Vic. AMV
- Arxiu Parroquial de Granollers de la Plana. APGP

# ANNEX

## Índex onomàstic de les persones documentades a l'expedient de la Causa General

El nom de les diferents persones involucrades en la causa criminal ens proporciona una informació molt valuosa: s'ha recuperat el nom de **96 persones** que d'una manera o altra van intervenir en el procés dels fets de Malars que es conserva a l'Arxiu i a la Biblioteca Episcopal de Vic. Aquest elevat nombre millora el coneixement de la gent que treballava a la fàbrica, d'aquells que, a més, hi vivien, i de totes les persones que d'una manera o altra van contribuir a aclarir què va passar aquell dia a Malars.

Les dades que s'han consignat sempre que ha sigut possible són les següents: el nom i cognoms de la persona citada, amb el seu àlies quan en té; el seu paper en la causa (testimoni, víctima, investigat, jutge, escrivà, defensa, fiscal, pèrit, agutzil, eclesiàstic); ofici tal com apareix al document; edat; lloc de residència; a l'últim apartat s'hi han incorporat altres dades que poden ser interessants i que es destaquen en l'expedient, com el lloc d'origen o la seva relació amb víctimes o investigats.

Nom	Causa	Ofici	Edat
Altarriba, Josep	Testimoni de la defensa	Filador	39 Manlleu
Antoni de Sallent			Malars
Citat per Llorenç Santacreu, Pitansa. Natural de Sallent			
Arbell, Mariano	Procurador	Procurador	
Procurador dels acusats menors			
Armengou, Joan	Testimoni	Teixidor	26
Arnau, Ramon	Testimoni	Parador	24
Arqués, Ramon	Testimoni de la defensa	Filador	23 Roda

Ausiró, Josep	Testimoni		27	Roda
Baquero, Benito	Jutge 1a instància	Caballero de la Real Orden Española de Carlos III i jutge 1a instància ciutat de Vic i partit		
Bartras, Antoni	Pèrit (informe mèdic)	Facultatiu presons nacionals de Vic	33	
16 anys de professió				
Baucells, Fernando	Víctima	Teixidor	17	Roda
Ferit lleu. Solter. Germà de Melitón Baucells				
Baucells, Maria	Testimoni de la defensa	Filadora	22	
Muller de Meliton Baucells. Germana d'Esteve Soler				
Baucells, Meliton	Testimoni		24	Roda
Germà del ferit Ferran Baucells				
Benet, Josep	Pèrit (informe mèdic)	Metge i cirurgià	45	Manlleu
20 anys de professió				
Canal, Ramon	Testimoni	Teixidor	32	
Natural d'Avià				
Canuda, Ramon	Testimoni	Teixidor	22	
Canudas Bonet, Josep àlies Josep d'Avià	Investigat	Teixidor	21	Malars
Natural d'Avià. Germà de Llorenç Canudas. Solter				
Canudas Bonet, Llorenç àlies Battle	Investigat	Teixidor	19	Malars
Germà de Josep Canudas. Solter				
Capdevila Graell, Joan	Testimoni	Administrador de la fàbrica de Molas, Graells i Cia	57	
Capdevila, Josep	Testimoni	Teixidor	33	
Capdevila, Josep àlies Germà	Testimoni	Teixidor	27	
Dispenser de Llorenç Santacreu, Pitansa				

Carné, Ramon		Alcalde de Roda		
Casacuberta, Miquel	Testimoni de la defensa	Filador	19	Roda
Casals, Josep	Testimoni		22	Roda
Casanova, Francisco	Testimoni		42	Malars
"Vecino inmediato a la fábrica"				
Casellas, Josep	Testimoni		27	Malars
"Vecino inmediato a la fábrica"				
Colomo, Jaume	Agutzil			
Comelles, Pere àlies Dopblas		Prevere i vicari de Sant Martí d'Avià		
Citat per Francisco Molas				
Durol, Joaquim	Testimoni		29	Roda
Eugeni		Majordom		
Citat per Llorenç Santacreu, Pitansa				
Feliu, Hilari		Alcalde de Gurb		
Feu, Francisco		Notari públic del número i col·legi ciutat de Vic i jutjat de 1a instància i del seu partit		
"Juzgado 1ª instancia Sala 1ª Actuario"				
Font, Joan		Alcalde accidental de la ciutat, regent del jutjat		
Font, Josep	Testimoni	Teixidor	24	
Obrer amenaçat 14 juliol				
Font, Manel	Acusació fiscal	Promotor fiscal		
Fontserè Vila, Ramon, àlies Aleix	Investigat	Filador	22	Roda
Natural de Roda. Solter				
Fontserè, Jaume	Testimoni de la defensa		28	Gurb
Fontseré, Joan	Víctima		27	Roda
Ferit greu. Casat				

Gallard, Josep	Testimoni		33
Natural de Sallent			
Garriga, Antoni	Testimoni		36
Casat amb Maria			
Garriga, Maria	Testimoni		33
Casada amb Antoni Garriga			
Garriga, Salvador	Testimoni	Fuster	53
Fusteria i taverna			
Graell		Director de l'establiment	
Citat per Ramon Canal			
Herps i Jordà, Salvador		Rector de Sant Pere de Roda	
José Minguell, Gabriel	Escrivà	Llicenciat en jurisprudència i escrivà numerari de la ciutat de Vic i del Jutjat de 1a Instància	
Lillo, Rafael	Pèrit (informe mèdic)	Facultatiu presons nacionals de Vic	40
14 anys de professió			
Llusà, Tomas	Testimoni		17 Roda
Mayol, Miquel	Testimoni de la defensa	Teixidor	24 Vic
Molas, Francisco	Testimoni	Majordom de la fàbrica / fabricant	27 Gurb
Molas, Josep	Testimoni	Amo de la fàbrica	57
Molins Mirambell, Esteve, àlies Carder	Investigat	Filador	39 Roda
Natural d'Olot. Casat			
Noi de Sallent			Malars
Citat per Llorenç Santacreu, Pitansa			
Oñós, Jaume	Defensa	Procurador	
Paralló, Ramon	Testimoni		39 Roda

Parcerisa, Josep	Testimoni	Teixidor	22
Obrer amenaçat 14 juliol			
Parés, Josep	Pèrit (informe de les robes)	Mestre sastre	26 Vic
14 anys d'ofici			
Pons i Clerch, Joan	Testimoni	Encarregat de la comptabilitat	58
Portell Real, Francisco	Notari	Notari públic del número i col·legi ciutat de Vic i jutjat de 1a instància i del seu partit	
Portet, Josep	Testimoni de la defensa		19
Pujol, Maria	Testimoni		22
"Sobrina del mesonero de Roda"			
Quintà, Josep	Pèrit (informe mèdic)	Cirurgià	45 Manlleu
19 anys de professió			
Rabella, Francisco	Testimoni	Majordom de telers mecànics	29
Ramon de Casserres			Malars
Citat per Llorenç Santacreu, Pitansa. Natural de Casserres			
Ricart, Joan	Testimoni	Teixidor	27
Ricart, Josep	Testimoni	Teixidor	27 Malars
Obrer amenaçat 14 juliol			
Ricart, Ramon	Testimoni	Teixidor	17
Obrer amenaçat 14 juliol			
Ros, Llorenç	Testimoni	Encarregat de resar el rosari	33
Sadurní, Francisco	Defensa	Advocat de torn	
Sanglas, Francisco	Víctima	Filador	23 Roda
Ferit greu, va rebre el viàtic. Solter			



Santacreu, Llorenç, àlies Pitansa	Investigat	Teixidor	31	Malars
Natural de Sallent. Casat				
Santaló, Josep	Testimoni		37	Granollers de la Plana
Saura, Antoni	Escrivà	Escrivà reial i públic dels de número i col·legi de la ciutat de Vic i jutjat 1a instància		
Sobreroça, Miquel	Testimoni			
Solà, Miquel	Testimoni de la defensa	Filador	22	Roda
Solé, Antonio	Testimoni		31	
Natural de Sallent				
Soler Torrent, Esteve, àlies de ca l'Avi	Investigat	Teixidor	19	Roda
Natural de Roda. Solter				
Soler, Antonio	Defensa	Advocat de torn		
Soler, Josep	Testimoni	Mosso del molí de Malars	26	
Soler, Ramon	Testimoni	Teixidor	17	
Soreroca, Miquel	Testimoni	Teixidor	23	Malars
Natural de Rupit				
Subirachs, Joan	Defensa	Procurador		
Targarona, Lluís	Testimoni		17	Roda
Tarrés, Joan	Agutzil			
Tartés, Francisco	Pèrit (informe mèdic)	Facultatiu presons nacionals de Vic	36	
10 anys de professió				
Tió, Joan	Víctima	Teixidor	20	Roda
Ferit greu. Solter				
Tió, Josep	Testimoni		23	Malars
"Habitante de dicha fábrica"				

Tomàs, Josep	Testimoni	Teixidor	17	
Tubau, Pere	Pèrit (informe de les robes)	Mestre sastre	72	Vic
40 anys d'ofici				
Tuneu, Joan	Testimoni de la defensa	Filador	36	Roda
Valls, Ramon	Advocat defensa	Advocat		
Defensa d'Esteve Molins				
Vidal Malet, Bruno, àlies de cal Ferrer	Investigat	Teixidor	19	Roda
Natural de Roda. Solter				
Vidal, Hipòlit		Escrivà		
"Escribanía de Cámara"				
Vilà, Pere	Testimoni		56	Masies de Roda
Vilalta, Cristòbal	Testimoni		33	Malars
"Vecino inmediato a la fábrica"				
Vilanova, Llorenç, àlies el fill del Coix de Roda	Víctima	Teixidor	16	Roda
Ferit lleu. Solter				
Vilanova, Isidre				Malars
Citat per Llorenç Santacreu, Pitansa				

# CAUSA CRIMINAL

## ELS FETS DE MALARS DE 1853

Anàlisi de la "Causa criminal formada per riñas ocorridas entre los trabajadores de las fábricas de Malars"

formada por riñas ocurridas entre los trabajadores de las fábricas de Malars, termino jurisdiccional al anochecer del día 13 de Julio; y amenazas de muerte.

contra

Estevan Molins (a) Georder, Ramon Fontseré,  
(a) Miquel Jose Canudas, Lorenzo Canudas, (a) Balle,  
Estevan Soler (a) Esteve de cal. Avi, Ramon Fidal,  
Lorenzo Santacreu (a) Pitarrca.